1994
ئاپرېل 2 - سان
ئايلىق سىياسى گېزىت
Aylık Siyasi Gazete

شەرقىي تۈركىستان

ŞARKİ TÜRKİSTAN (DOĞU TÜRKİSTAN)

ئىستىگىمىز-ئىستىقلال، دېموگراتىيە ۋە ئىنسان ھەقلىرىدۇر

ئۈچ تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتى ئورتاق تەشۋىقاتنى كۈچەيتىشنى تەكىتلىدى

1994-يىلى 2-ئاينىڭ 26-كۈنى، «شەرقىي تۈركىستان - تىبەت ۋە ئىچكى موڭغولىيە خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى» گېرمانىيىنىڭ فىرانكفۇرت شەھرىدە 3 تەرەپ باش قوشۇش يىغىنى ئېچىپ، بۇندىن كېيىن 3 تەرەپنىڭ بىرلەشمە تەشۋىقاتىنى يەنىمۇ كۈچەيتىش ھەققىدە بىردەك پىكىرگە كەلدى.

باش قوشۇش يىغىنىغا، 3 تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ رەئىسى، تىبەت سەرگەردان ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرى تاشى ۋاڭدى، بىرلەشمە كومىتېت ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپ تېكىن، تىبەت سەرگەردان ھۆكۈمىتىنىڭ مىللى ئىشلار مىنىستىرى چوگيال خانىم، ۋە بىرلەشمە كومىتېتىنىڭ لوندون ۋەكىلى تاكلا خانىم، فرانسىيە ۋەكىلى دوكتور ناۋاڭ رابيال ۋە بۇ تەشكىلاتنىڭ ياۋروپادىكى بىر قىسىم ۋەكىللىرى قاتناشتى.

بۇ قېتىمقى يىغىندا، 3 تەرەپ بىرلىكتە ئورتاق باياناماۋى ئېچىش، بىرلىكتە ئەنگلىزچە، ئۇيغۇرچە، تىبەتچە، موڭغۇلچە تىللاردا تەشۋىقات خەۋەرلىرى چىقىرىشنى مۇمكىن قەدەر تېزلىتىش ۋە 3 تەرەپنىڭ بىرلەشمە پائالىيەتلىرىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەيتىش پىكرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

3 تەرەپ بىرلەشمە كومىتېتى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئەنگلىزچە، ئۇيغۇرچە، تىبەتچە، موڭغۇلچە تۆت تىللىق سىياسى ژورنال پات يېقىندا نەشر قىلىنىپ تارقىتىلماقچى.

ياۋروپادا بىرلەشمە دوكلات بېرىلدى

يېقىندا جەنۋەدە، خەلقئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى، خەلقئارا ئىنسان ھەقلىرى فېدېراتسىيىسى ۋە خەلقئارا ئارىسىنى تەرەققى قىلدۇرۇش جەمئىيىتى بىرلىكتە خىتايدا، تىبەتتە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا ئىنسان ھەقلىرىنىڭ ئېغىر دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقى ھەققىدە بىرلەشمە دوكلات بەردى. (داۋامى 2-بەتتە)

بارىن ئىنقىلابىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

ئۆز خەۋەرىمىز: بۇ يىل 4-ئاينىڭ 5-كۈنى، تۈركىيە ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى» بىناسىغا توپلىنىپ، ناھايىتى قايغۇلۇق ۋە سېغىنىش كەيپىياتى ئىچىدە مەشھۇر بارىن ئىنقىلابىنىڭ 4 يىللىقىنى خاتىرىلىدى.

خاتىرىلەش يىغىنىدا ئالدى بىلەن، ۋەتەن، مىللەت ۋە ئىسلامنىڭ شان-شەرىپىنى قوغداش يولىدا خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى قانلىق كۈرەشتە باتۇرلارچە شېھىت بولغان بارىن شېھىتلىرى ۋە بارلىق شەرقىي تۈركىستان شېھىتلىرى ئۈچۈن دۇئا - تىلاۋەت ۋە خەتمە - قۇرئان ئۆتكۈزۈلدى. (داۋامى 2-بەتتە)

«ئۇ.ن.پ.ئو» نىڭ ئۈچ يىللىقى خاتىرىلەندى

1994-يىل 2-ئاينىڭ 11-كۈنى، «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىللىكى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى» (ئۇ.ن.پ.ئو) گوللاندىيىنىڭ خاگا شەھرىدە، بۇ تەشكىلاتنىڭ قۇرۇلغانلىقىنىڭ 3 يىللىقىنى خاتىرىلىدى. (داۋامى 3-بەتتە)

خىتاي شەرقىي تۈركىستاننى ئەڭ نامرات «ئۆلكە» لىك ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويدى

ئىچكى - تاشقى دېموكراتىك كۈچلەرنىڭ قاتتىق بېسىمىغا ۋە ئىقتىسادى كىرىزىسقا دۈچ كەلگەن قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتى، 1993-يىلىدىن باشلاپ ئىلگىرىكى «پىلانلىق ئىگىلىك» نى چۆرۈپ تاشلاپ، ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا «بازار ئىگىلىكى» (ئەركىن ئىقتىسات) نى يولغا قويدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى ئىقتىسادى ۋە سودا ساھەسىدىكى پارتكوملارنى ئەمەلدىن قالدۇردى. بۇنىڭ بىلەن، ئىقتىسادى ساھەدە كومىتېتلارنىڭ رەھبىرىنىڭ مەھسۇلى بولغان بىيوكراتلىق ۋە چىرىكلىك سەل - پەل يوقاپ، خىتاينىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىدە بازار ئاۋاتلىشىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى تېز يۈكسەلدى.

ئەپسۇسكى، خىتاينىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلەردە يولغا قويۇلغان ئەركىن ئىقتىسادى سىياسەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى شەرقىي تۈركىستاندا ئەمەللەشمىدى. مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاننى قەرەزلىك ھالدا خىتاينىڭ 70-يىللاردىكى سەۋىيىسىگە تاشلاپ قويدى، بۇ ۋەتەن، (داۋامى 2-بەتتە)

ياۋروپادا بىرلەشمە دوكلات بېرىلدى

(بېشى 1- بەتتە)

بۇ قېتىمقى دوكلات يىغىنىدا، نيۇ يورۇكتىكى دېموكراتىك خىتايلارنىڭ ئىنسان ھەقلىرى ئىشلىرىغا مەسئۇل خادىمى شياۋ چياڭ، فىرانسىيىنىڭ مەشھۇر ژۇرنالىستى دوكتور مارى ھولزام، تىبەت تەرەپتىن دالاي لاما، كىيالسەن گيالتاغ، شەرقىي تۈركىستان تەرەپتىن ئەركىن ئالپتېكىنلەر ئايرىم - ئايرىم ھالدا دوكلات بەردى. ئۇلار ئۆز دوكلاتلىرىدا، يېقىنقى مەزگىللەردىن بۇيان خىتايدا، تىبەتتە ۋە شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بېرىۋاتقان قانۇنسىز ئادەم تۇتۇش، قىيناش، قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش قاتارلىق پاجىئەلەرنى ئاممىغا تەپسىلىي بايان قىلىپ ئۆتتى.

ئەركىن ئالپتېكىن ئۆز دوكلاتىدا مۇنداق دېدى: «ھازىر شەرقىي تۈركىستاندا مىڭدىن ئارتۇق كىشى ئۆز ئىسمىنىڭ قانۇنىي ۋە ئىنسانىي ھوقۇقىنى يۈرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن بىگۇناھ ھالدا تۇتقۇن قىلىنىپ تۈرمىلەردە ياتماقتا، پەقەت سىياسىي سەۋەپ تۈپەيلىدىنلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن 130 كىشى قاماققا ئېلىندى. ئىشەنچلىك خەۋەرلەرگە ئاساسلانغاندا، 93 - يىل 16 - دىكابىر خوتەندە 7 مىڭ كىشى قاراقاش ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ ئالدىدا نامايىش قىلغان. خىتاي دائىرىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ھەربىي قىسىملارنى يۆتكەپ كېلىپ نامايىشنى قانلىق باستۇرغان».

ئەركىن ئالپتېكىن دوكلاتىنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق دېدى: «ھازىر شەرقىي تۈركىستاننىڭ تۈرمىلىرىدە، ئادەم قىيناش ئومۇمىي يۈزلۈك ئېلىپ بېرىلىۋاتىدۇ، پەقەت 93 - يىل يانۋاردىلا شەرقىي تۈركىستاندا 9 كىشى «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ قارىلىنىپ ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنغان».

دوكلات يىغىنىدا دالاي لاما ۋە ئەركىن ئالپتېكىنلەر دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ۋە بارلىق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنى، خىتاينىڭ تىبەت ۋە شەرقىي تۈركىستاندىكى ئىنسان ھەقلىرى تاجاۋۇزچىلىقىنى دەرھال توختىتىشقا بېسىم ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىشتى.

ئەڭ نامرات «ئۆلكە»

(بېشى 1- بەتتە)

60 - ۋە 70 - يىللاردا خىتاي بويىچە تۇرمۇش سەۋىيىسى جەھەتتە 6- ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن شەرقىي تۈركىستان، ھازىر بىراقلا 21 - ئورۇنغا چۈشۈپ قالدى. ھەتتا بۇ يىلنىڭ بېشىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆپلىگەن ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، زاۋۇت، كان، كارخانىلار ۋە مەكتەپلەر ئىشچى - خىزمەتچىلىرىگە مائاش تارقىتىشقا ئامالسىز قالدى. يېقىندا شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېڭى قورچاق رەئىسى ئابلەت ئابدۇرىشىت يەرلىك خەلقنىڭ قاتتىق نارازىلىقى ئاستىدا بېيجىڭغا شاپىلاپ بېرىپ، مەركىزى ھۆكۈمەتتىن ئىقتىسادىي ياردەم تەلەپ قىلدى، ئەمما، مەركىزى ھۆكۈمەت ئىقتىسادىي ياردەم بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە دۆلەتنىڭ «8 - بەش يىللىق» پىلانىدىكى نۇقتىلىق قۇرۇلۇش - سەنشيا توسمىسىنى ياساش جەريانىدا چاڭجياڭ دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىن كۆچۈرۈلگەن نەچچە مىليون خىتاي كۆچمەنلىرىنى شەرقىي تۈركىستانغا يەرلەشتۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئابلەت ئابدۇرىشىتقا يۈكلىدى. مەركىزى ھۆكۈمەتنىڭ بۇ قىلمىشى، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىلا ئەمەس، ھەتتا شەرقىي تۈركىستاندا ياشاۋاتقان خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭمۇ قاتتىق نارازىلىقىنى قوزغىدى. شەرقىي تۈركىستاندىكى كۆپلىگەن يۇقۇرى - تۆۋەن قاتلامدىكى خىتايلار ئاپتونوم رايونغا ۋە مەركىزى ھۆكۈمەتكە خەت يېزىپ، «شىنجاڭنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن مۇستەقىل قىلىش كېرەك» دەپ تەلەپ قىلىشتى، ئەمما مەركىزى ھۆكۈمەت، «شىنجاڭ بولسا مىللىي رايون، ئەھۋالى مۇرەككەپ، بۇ يەردە ئەركىن ئىقتىسادنى يولغا قويۇش دۆلەتنىڭ بىرلىكى ۋە مۇقىملىقى ئۈچۈن پايدىسىز» دىگەن جاۋاپنى بەردى ھەمدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ ھوقۇقىنى ۋە نازارەتچىلىكىنى كۈچەيتتى ھەم مۇھىم ئىقتىسادىي ۋە سودا ساھەسىدىكى مىللىي رەھبىرى كادىرلارنىڭ ئورنىغا خىتاي كادىرلارنى سەپلىدى. مەركىزى خىتاي ھۆكۈمىتى، شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇستەملىكىسىنى داۋاملىق كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئىككى قولى شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قېنى بىلەن بويالغان قانخور جاللات ۋاڭ ئېنماۋنى ئۆتكەن يىلى يەنە شەرقىي تۈركىستانغا يۆتكەپ كەلدى (1944- يىلى مەركىزى ھۆكۈمەت يەرلىك خەلقنىڭ كۈچلۈك نارازىلىقىغا ئاساسەن، ۋاڭ ئېنماۋنى شەرقىي تۈركىستاندىكى بارلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلاپ، ۋاقىتلىق بېيجىڭغا يۆتكەپ ئېلىپ كەتكەن ئىدى)، بۇ قانخور جاللات قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاندىكى بارلىق چوڭ - كىچىك ھوقۇقنى ئۆز چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىپ، كوممۇنىستلارغا خاس بولغان مۇستەبىتلىك زەنجىرى بىلەن يەرلىك خەلقنىڭ پۇت - قوللىنى كىشەپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى قۇللۇق، نامراتلىق ۋە نادانلىق پاتقىقىغا ئىتتەردى.

ئۆز ۋەتىنىدە مىللىي ۋە سىياسىي زۇلۇملاردىن سەۋرى - تاقىتى تاشقان شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۆرەشلىرى بارغانسىرى كۈچەيمەكتە!

بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

(بېشى 1- بەتتە)

يىغىنىدا، تۈركىيىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى»نىڭ باشلىقى، گېنېرال مۇھەممەت رىزا بېكىن ئەپەندى ئالدى بىلەن سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «قەھرىمان بارىن خەلقى ئۆزلىرىنىڭ زۇلۇمغا باش ئەگمەيدىغان، مۇستەملىكىچىلەرگە زادىلا تىز پۈكمەيدىغان قەھرىمانلىق قىياپىتىنى تولۇق نامايەن قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۆرەش تارىخىدا ئۆچمەس نەمۇنە ياراتتى. بىز مۇھاجىرەتتىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار چوقۇم قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، بارىن خەلقىنىڭ ھېچنېمىدىن قورقماس روھىدىن ئۆگىنىپ، ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن قولىمىزدىن كەلگەنلىكى تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىشىمىز كېرەك».

ئارقىدىنلا «شەرقىي تۈركىستان ۋەخپى»نىڭ مۇئاۋىن باشلىقى دوسېنت، دوكتور سۇلتان ماھمۇت قەشقەرى ئەپەندى سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «گەرچە خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بارىندىكى رەھىمسىز قىرغىنچىلىقى دۇنيادىكى زور پاجىئەلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، ئەمما بىز بۇ ۋەقەنى تاشقى دۇنيادا تەسىر قوزغىغۇدەك دەرىجىدە ئاڭلىتالمىدۇق. گەرچە بۇنىڭدىكى ئاساسى سەۋەپلەرنىڭ بىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى خەۋەرلەرنى قامال قىلىشى ئىنتايىن كۈچلۈك بولسىمۇ، ئەمما ئەڭ ئاساسلىقى، بىز تاشقى دۇنيادا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىقلارنىڭ بۇ پاجىئەنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئاڭلىتىشىمىز تازا يېتەرلىك بولمىدى. بىز بۈگۈندىن كېيىن تېخىمۇ ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەر بىر ۋەقەلەرنى تاشقى دۇنياغا خۇددى پەلەستىن، بوسنا ھېرسەك مەسىلىلىرىدەك ئوخشاش زور تەسىر قوزغىيالايدىغان دەرىجىدە كۈچلۈك، جانلىق ئاڭلىتىشىمىز كېرەك».

«شەرقىي تۈركىستان» گېزىتىنىڭ باش تەھرىرى مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: «بارىن خەلقى ئەڭ نامرات موھىتتا ياشاۋاتقان خەلق ئىدى، ئۇلارمۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش ئەركىن، ئازادە موھىتتا ياشاشقا تەشنا ئىدى، ئەمما ئۇلار مۇستەملىكىچىلەرگە خار- زار بولۇپ ھايۋان كەبى ياشاشتىن، مۇستەملىكىچىلەرگە تىغمۇ-تىغ قارشى تۇرۇپ ئۆلۈشنى ئەۋزەل كۆردى. ئۇلار ئۆلۈپ كەتسە بالا- چاقىلىرىنىڭ يېتىم قالىدىغانلىقىنى بىلىدۇ ۋە چىش - تىرنىقىغىچە قوراللانغان خىتاي جاللاتلىرىغا تەڭ كېلەلمەيدىغانلىقىنىمۇ ياخشى بىلىدۇ، ئەمما ئۇلار ئۆز مىللىتىنىڭ غۇرۇرى ۋە كەلگۈسى ئەۋلاتلىرىنىڭ بەخت - سائادىتى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى تەقدىم قىلدى. بىز ۋەتەن سىرتىدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار ئەركىن، دېموكراتىك موھىت ئىچىدە ياشاۋاتىمىز، بىزمۇ ئەنە شۇ بارىن قەھرىمانلىرىدەك يۈكسەك دەرىجىدە ۋەتەن، مىللەت تۇيغۇسى بولۇشى كېرەك. ۋاقىت - سائىتى كەلگەندە ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن مېلىمىز ۋە جېنىمىزنى قۇربان قىلىشقا ھازىر تۇرۇشىمىز لازىم!».

بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ 4 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئامېرىكا، ئاۋىستىرالىيە، گېرمانىيە، شىۋىتسارىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، سەئۇدى ئەرەبىستان، مىسىر، دۇبەي، قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستان، پاكىستان، ئافغانىستان ۋە روسىيە قاتارلىق ئەللەردە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز ئوخشىمىغان شەكىللەردە خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، بارىن خەلقىگە بولغان ئالىي ھۆرمىتىنى ۋە چەكسىز سېغىنىشىنى ئىپادىلىدى.

قازاقىستاندا بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ تۆت يىللىقى خاتىرىلەندى

بۇ يىل 4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، قازاقىستاندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى» ئالمۇتا شەھىرىنىڭ دۇرۇزبا رايونىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە چوڭ يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، مەشھۇر بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ 4 يىللىقىنى داغدۇغۇلۇق خاتىرىلىدى. خاتىرىلەش يىغىنىغا، ئالمۇتا شەھىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان بىر قىسىم شەرقىي تۈركىستانلىقلاردىن باشقا يەنە ئالمۇتادىكى قازاق، قىرغىز، ئۆزبېك، رۇس، موڭغۇل قاتارلىق مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرىمۇ تەكلىپ بىلەن قاتناشتى.

يىغىنغا، «ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى»نىڭ رەئىسى قەھرىمان غوجامبەردى رىياسەتچىلىك قىلدى. خاتىرىلەش يىغىنىدا 15 نەچچە كىشى ئارقا-ئارقىدىن سۆز قىلىپ، بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ پارتلاش سەۋەبى، جەريانى، خاراكتېرى ۋە ئەھمىيىتى توغرىسىدا يىغىن ئەھلىگە ئېنىق، تەپسىلىي چۈشەنچە بەردى.

«ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى»، ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشاۋاتقان بارلىق شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنى بارىن خەلقىنىڭ ئۆلۈمگە پىسەنت قىلمايدىغان قەھرىمانلىق روھىدىن ئۆگىنىپ، ۋەتەننىڭ مۇستەقىللىقى ۋە مىللەتنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن بارلىقىنى قۇربان قىلىشقا چاقىردى.

« ئۇ.ن.پ.ئو » نىڭ ئۈچ يىللىقى خاتىرلەندى

(بېشى 1- بەتتە)

بۈگۈنكى خاتىرلەش يىغىنىغا ،شىۋىتسىيە ،ئاۋىستىرالىيە ،سەئۇدى ئەرەبىستان، پاكىستان، ھىندىستان، ئالجىرىيە ،مېكسىكا ،بۇلغارىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى، ياۋروپا پارلامېنتىنىڭ ۋەكىللىرى، بىر قىسىم خەلقئارالىق تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى ۋە گوللاندىيە ھۆكۈمەت تەرەپ ئەربابلىرى تەكلىپ بىلەن قاتناشتى .

« ئۇ.ن.پ.ئو » نىڭ قۇرغۇچىسى ۋە ھازىرقى رەئىسى، « ياۋروپا شەرقى تۈركىستانلىقلار بىرلىكى » نىڭ رەئىسى ۋە « تىبەت - شەرقى تۈركىستان - ئىچكى موڭغولىيە بىرلەشمە كومىتېتى » ئىجرائىيە كومىتېتىنىڭ رەئىسى ئەركىن ئالپتېكىن خاتىرلەش يىغىنىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىدا سۆز قىلىپ، بۇ تەشكىلات قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئىشلەنگەن خىزمەتلەر ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ مۇنداق دېدى : « تەشكىلاتىمىز قۇرۇلغان قىسقىغىنە 3 يىلدىن بۇيان، تەرەققىي قىلىپ ھازىر دۇنيادىكى 130 مىليون خەلقنىڭ ۋەكىللىك قىلىدىغان چوڭ خەلقئارالىق تەشكىلاتقا ئايلاندى. ھازىر بۇ تەشكىلاتىمىزغا 40 تىن ئارتۇق مىللەت ئەزا بولۇپ كىردى .

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەشكىلاتىمىز دېموكراتىيە ۋە ئىنسان ھەقلىرىنى قوغداش ھەمدە دۇنيا تىنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە كۆپلىگەن ئۈنۈملۈك خىزمەتلەرنى ئىشلەپ، بىرقانچە خەلقئارالىق مۇكاپاتقا ئېرىشتى ۋە 1993- يىلى نوبېل تىنچلىق مۇكاپاتى نامزاتلىقىغا كۆرسىتىلدى ».

« بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىلى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى »، دۇنيادىكى خەلقئارالىق تەشكىلاتلار ئىچىدە شەرقى تۈركىستان داۋاسىنى ئەڭ كۈچلۈك قوللاپ كېلىۋاتقان تەشكىلاتلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئەيسا ئەفەندىنىڭ چوڭ ئوغلى ئەركىن ئالپتېكىننىڭ بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسلىكىگە سايلىنىشى، شەرقى تۈركىستان داۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تېخىمۇ ياخشى ئاڭلىتىشتا پايدىلىق پۇرسەت تەڭشەك قىلدى . بۇ تەشكىلاتنىڭ باش كاتىپى گوللاندىيىلىك مايكېل ئەفەندى شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەڭ سادىق ۋە سەمىمىي دوستلىرىنىڭ بىرى.

بارىن شېھىتلىرىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ھەرىكەتلىرى كۈچەيمەكتە

قازاقىستاندىكى « شەرقى تۈركىستان ئىنقىلاۋى مىللىي بىرلىك سېپى » نىڭ بەرگەن خەۋىرى : خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى كۈرەشلىرىمىز تارىخىدا شانلىق سەھىپە ياراتقان بارىن ئىنقىلاۋى، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن شەرقى تۈركىستان مىقياسىدا بارىن شېھىتلىرىنىڭ قىساسىنى ئېلىش ھەرىكەتلىرى ئۈزلۈكسىز كۈچەيمەكتە .

1992- يىلى 5- فېۋرال ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن ئاپتوبۇس پارتلاش ۋەقەسى، شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بارلىقىدىكى ۋەھشىلىكلىرىگە قايتۇرغان تۇنجى جاۋابى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىنلا، شەرقى تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ھۆكۈمەتنىڭ ستراتېگىيىلىك جايلىرىغا ۋە خىتاي كۆچمەنلىرى توپلىشىپ يۈرىدىغان نىشانلارغا يوشۇرۇن زەربە بېرىش ھەرىكەتلىرى زادىلا توختاپ باقمىدى ھەمدە ھازىرغىچە 50 قېتىمدىن ئارتۇق چوڭ - كىچىك پارتلاش ۋەقەلىرى يۈز بەردى. بۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولغانلىرى، 1992- يىلى 28 - فېۋرالدا كۇچاردا يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش، 92- يىلى 27 - سېنتەبىر ۋە 93 - يىل 10- ئاۋغۇست قومۇلدا يۈز بەرگەن تۆمۈريول پارتلىتىش ۋەقەسى، 93 - يىل 22- دېكابىر تۇرپاندا يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش، 93- يىل 14- ئىيون قەشقەردە يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش ۋە 93 - يىل 8 - ئايدا خوتەندە يۈز بەرگەن چوڭ پارتلاش ۋەقەلىرىدىن ئىبارەت .

يۇقارقىدەك قارشىلىق كۆرسىتىش ھەرىكەتلىرىدىن قاتتىق ئالاقزادىلىككە چۈشكەن خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى، شەرقى تۈركىستاندىكى ئەسكەرلىرىنىڭ سانىنى شىددەت بىلەن كۆپەيتىپ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق يەرلىك خەلق بىر قەدەر زىچ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ھەربىي ھالەتنى يولغا قويدى ھەمدە شەرقى تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تەنچىسىگىلىغان بىگۇناھ خەلقنى تۇتقۇن قىلىپ تۈرمىلەرگە تاشلىدى ۋە شېھىت قىلدى . ئەمما ،باتۇر ،كۈرەشچان شەرقى تۈركىستان خەلقى، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ قىزغىن ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالماي، مۇستەملىكىچىلەرگە قارشى كۈرەشنى بارغانسېرى كۈچەيتمەكتە .

قازاقىستاندا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان « شەرقى تۈركىستان ئىنقىلاۋى مىللىي بىرلىك سېپى » يېقىندا بارىن ئىنقىلاۋىنىڭ 4 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن مۇراجەت ئېلان قىلدى، ئۇلارنىڭ مۇراجىتىدا قىسقىچە مۇنداق دېيىلگەن : « بارىن قەھرىمانلىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى تۆھمەت قىلغىنىدەك « ئوغرى - بۇلاڭچى - قاتىل » ئەمەس، بەزى خىتاي پەرەس چەتئەل رادىيولىرى خەۋەر قىلغىنىدەك « تېرورىست » ياكى « فوندامېنتالىست » مۇئەمىن، بەلكى مۇستەم -

خىتاي شەرقى تۈركىستاننى ئىككىگە بۆلمەكچى

گېزىتىمىز ئىگەللىگەن ئىشەنچلىك ئاخباراتلارغا ئاساسلانغاندا، يېقىندا خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزى كومىتېتى سېكرېتارىيات باشقارمىسى سىياسەت تەتقىق قىلىش ئىشخانىسىنىڭ باشلىقى دۇرۇنشېڭ مەركىزى ھۆكۈمەتكە ،شەرقى تۈركىستاننى ئىككىگە بۆلۈپ ئىدارە قىلىش ھەققىدە ئالاھىدە دوكلات يازغان. بۇ دوكلاتتا ،شەرقى تۈركىستاننىڭ شىمالىدىكى ئىلى، ئالتاي، چۆچەك، بۆرتالا قاتارلىق ۋىلايەتنى بىرلەشتۈرۈپ، « ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى » قۇرۇش تەكلىۋى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى بۇ دوكلاتقا ناھايىتى ئېتىبار بىلەن قاراپ، ئۇنى مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارنىڭ ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ مۇزاكىرە قىلىشىغا يوللاپ بەرگەن.

خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقى تۈركىستاننىڭ شىمالىدا « ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى » قۇرۇشتا تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە تۈرلۈك مەقسىدى بار :

بىرىنچىدىن، پۈتۈن شەرقى تۈركىستاننى داۋاملىق مۇستەملىكە قىلىپ تۇرۇشقا پەقەت مۈمكىن بولمىغاندا ،شەرقى تۈركىستاننىڭ جەنۇبى قىسمىدىن ۋاز كېچىپ،شىمالى قىسمىنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىش؛

ئىككىنچىدىن، شەرقى تۈركىستاندىكى خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئەركىن، بىخەتەر ياشىشى ئۈچۈن زېمىن ھازىرلاش ۋە ئۇلارنى بىز يەرلىك خوجايىنلارنىڭ ئايلاندۇرۇش. چۈنكى، شەرقى تۈركىستاندىكى خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ 70 - 80 پىرسەنتى شىمالىي رايونلارغا يەرلەشكەن .

ئۈچىنچىدىن، يەرلىك مىللەتلەرنى تۈركۈمگە بۆلۈپ ئاسسىمىلاتسىيە قىلىپ يوقىتىشنى تېزلىتىش. ناۋادا « ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى » قۇرۇلغان تەقدىردە ،بۇ « ئاپتونوم رايون » نىڭ نوپۇسىنىڭ 80 - 90 پىرسەنتىنى تەبىئى ھالدا خىتايلار تەشكىل قىلىدۇ،بۇنىڭ بىلەن ، ئومومى نوپۇسى ئىككى مىليوندىن ئاشمايدىغان قازاق قېرىنداشلىرىمىز غايەت زور خىتاي قاينىمى ئىچىدە، ناھايىتى تېزلا ئاسسىمىلاتسىيە بولۇپ تۈگەيدۇ. ئاقىۋەتتە شەرقى تۈركىستاندىكى كان، ئورمان بايلىقلىرىنىڭ ئاساسلىق قىسمى جايلاشقان گۈزەل شىمالىي رايونلار خىتاي كۆچمەنلىرىنىڭ ئۆزى بەگ، ئۆزى خان بولۇپ ياشايدىغان ئارامگاھىغا ئايلىنىدۇ.

يەنە بىر جەھەتتىن،خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى « ئىلى قازاق ئاپتونوم رايونى » قۇرۇش ئارقىلىق،قازاق تۈركلىرىنى شەرقى تۈركىستاننى بۆلگەن قىلىپ كۆرسىتىپ، ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ قازاق تۈركلىرىگە قارىتا ئۆچمەنلىكىنى قوزغاشتىن ئىبارەت . چۈنكى خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى 80 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن ئېتىۋارەن شەرقى تۈركىستاننىڭ كۆپلىگەن موھىم ساھەلىرىدە غەرەزلىك ھالدا ئۇيغۇر باشلىقلارنىڭ مەنسۇپىنى ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا قازاقلارنى تۇرغۇزۇپ، « ئۇيغۇرلارنىڭ ھوقۇقىنى قازاقلار تارتىۋالدى » دېگەن خاتا چۈشەنچىنى پەيدا قىلىپ، ئۇيغۇر تۈركلىرىگە قازاق تۈركلىرىنىڭ بولغان نارازىلىقىنى قوزغىماقچى بولغان ئىدى (مەسىلەن،خىتاي ھۆكۈمىتى قازاق كادىرلاردىن جانابىلىنى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارلىقىغا قويۇپ، ئۇنى پۈتۈن شەرقى تۈركىستاننىڭ مەدەنىيەت، مائارىپ، سەھىيە ھەمدە بارلىق ئۇيغۇرلىشىش ئىشلىرىغا مەسئۇل قىلدى. يەنە قازاقلاردىن قىدىر باينى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىلىپ، ئۇنى پۈتۈن شەرقى تۈركىستاننىڭ سودا - سانائەت ساھەسىگە مەسئۇل قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ مىللەت تېجىلىكىگە بىر مەزگىل كۆز يۇمدى، ئەمما ،مىللەتچىلىكنى ئەڭ چوڭ ئايەت دەپ بىلگەن كوممۇنىستلار 92 - يىلى بۇ ئىككىسىنىڭ مەنسۇپىنى يەنە ئېلىپ تاشلاپ، ئۇلارنى « سىياسى كېچەش » كە ئوخشاش ھوقۇقسىز ئورۇنلارغا كۆرسۈپ قويدى). مەيلى قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ،ئەسىرلەردىن بېرى مۇرەككەپ تىرەپ بىرلىكتە ياشاپ كەلگەن ھەمدە ئۆز ئارا قانداش، تىلداش، دىنداش ۋە دىلداش بولغان ئۇيغۇر - قازاق تۈركلىرى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بۇ ئالدام خالتىسىغا ھەرگىز چۈشمەيدۇ ۋە ئەبەدى چۈشمەيدۇ!

لىكچىلەرگە قارشى تۇرغۇچى پىدائىلار، ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ ئىنسانى ھوقۇقىنى قوغدىغۇچى جەڭچىلەردىن ئىبارەت . بىز تارىخى دۈشمىنىمىز خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ بىزگە قىلىۋاتقان ۋەھشىلىكلىرىگە لايىقىدا جاۋاپ قايتۇرماي تۇرۇپ،ھەقىقى ئىنقىلاپ قىلالمايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بىز خىتاي جاللاتلىرىدىن ئۆچ ئېلىۋاتقان قىساسچىلىرىمىزنى قەتئىي قوللاپ ۋە ھىمايە قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىنى ئۇلۇغ ئىنقىلاپقا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم ».

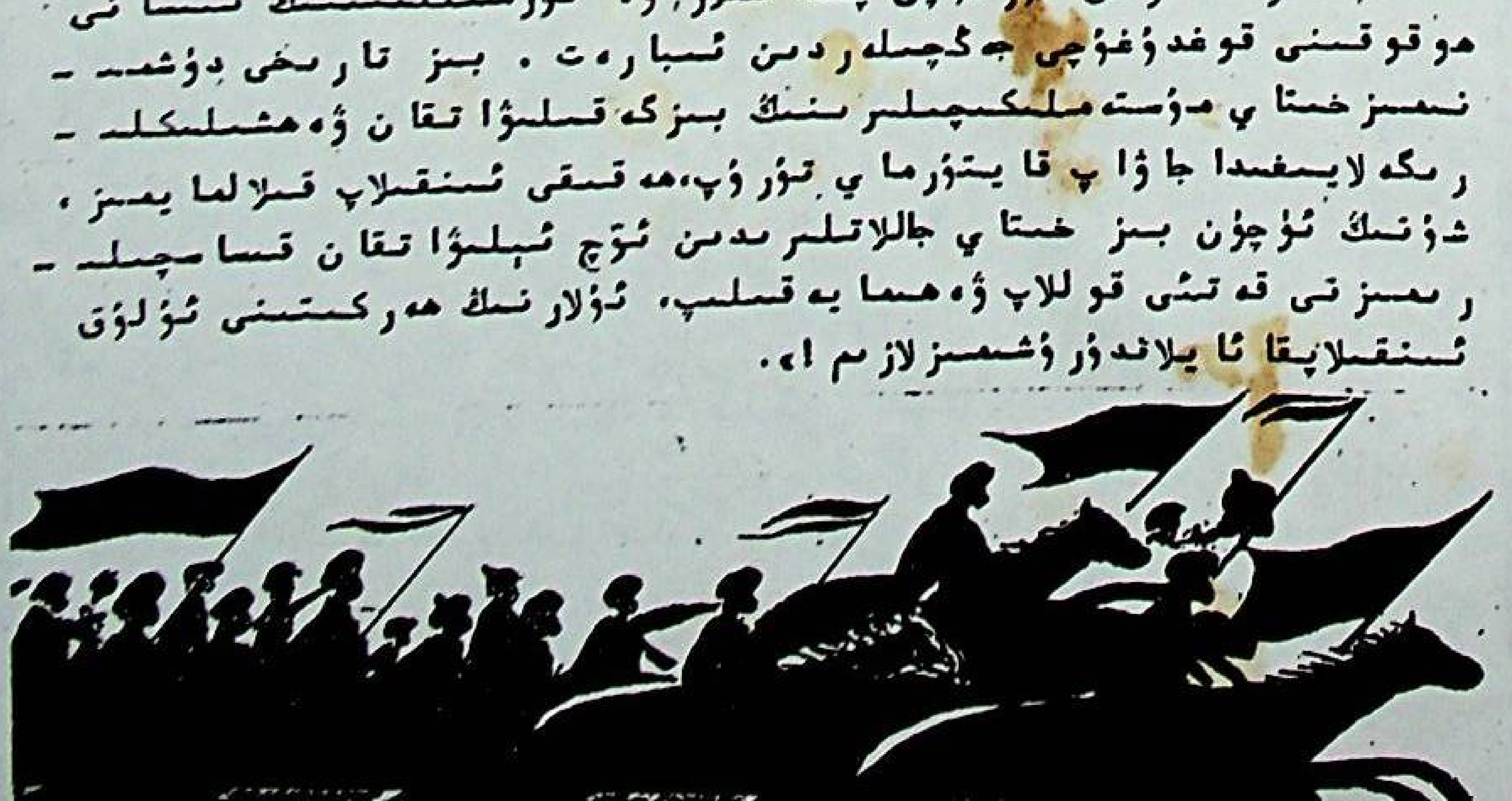

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى
www.uyghurkitap.com

خىتاي ھەربى خىراجىتىنى ئاشۇردى

ئەيۋەندە چىقىدىغان «مەركەزگېزىتى» نىڭ يېقىندا بەرگەن خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا، كوممۇنىست خىتاي ھۆكۈمىتى ھەربى كۈچىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قەدىمىنى تېزلىتىش ئۈچۈن، بۇيىل 420 مىليارت يۈەن (تەخمىنەن 43 مىليارت دوللار) ھەربى خىراجەت ئاجراتقان. بۇ، پۈتۈن خىتاينىڭ خەلق ئىگىلىكى ئومومىي كىرىمىنىڭ 14.09 پىرسەنتىنى ئىگەللىگەن. شۇنداقلا 1975- يىلدىن بۇيان ئەڭ كۆپ ھەربى خىراجەت ئاجراتقان بىر يىل بولغان.

ئەيۋەن «مەركەزگېزىتى»، قىزىل خىتاينىڭ ھەربى خىراجىتىنى ئاشۇرۇشتىكى ئاساسىي مەقسىتىنىڭ ھاۋا ئارمىيىسى ۋە دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ زامانىۋىلىشىش قەدىمىنى تېزلىتىپ، غەرب بىلەن بولغان ھەربى كۈچ جەھەتتىكى پەرقىنى ئىمكان قەدەر ئازايتىش ئىكەنلىكىنى ھەمدە مول نېفىت زاپىسى بايقالغان نەنشا، شىشا تاقىم ئاراللىرىغا بولغان ئىگىلىك ھوقۇقىغا (ئەسلىدە بۇ ئاراللار ۋيېتنام، فىلىپپىن، ھىندونېزىيە، مالايشىيا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تالاش - تارتىشىدا ئىدى) يەنىمۇ كاپالەتلىك قىلىش ئىكەنلىكىنى قەيت قىلدى.

غەرب دۇنياسى، خىتاينىڭ ھەربى كۈچىنىڭ ئېشىشىنىڭ يېقىن كەلگۈسىدە پۈتۈن يەرشارىنىڭ ھەربى كۈچ جەھەتتىكى تەڭپۇڭلۇقىنى بۇزۇپ تاشلىشىدىن قاتتىق ئەندىشە قىلماقتا.

«كۆك بايراق» دۇنياغا كەلدى

ئۆز خەۋىرىمىز: تۈركىيىنىڭ قەيسەرى شەھىرىدىكى «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى» تەرىپىدىن چىقىرىلغان «كۆك بايراق» ناملىق تۈركچە قوش ئايلىق ژۇرنال 1994- يىلى 1- ئايدىن باشلاپ رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلىشقا باشلىدى.

تۈركىيىنىڭ قەيسەرى شەھىرىدىكى «شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ھەمكارلىق جەمئىيىتى»، 1965- يىلى ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيىگە كېلىپ يەرلەشكەن 300 ئائىلىلىك شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز تەرىپىدىن 1989- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ جەمئىيەت قۇرۇلغان قىسقىغىنە بىرقانچە يىلدا شەرقىي تۈركىستاننى، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى ۋە شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تۈركىيە خەلقىغە تونۇتۇش جەھەتتە پەۋقۇلئاددە مۇھىم رول ئويناپ كەلمەكتە.

«كۆك بايراق» ناملىق ژۇرنالنىڭ سەھىپىلىرى رەڭدار، مەزمۇنى مول بولۇپ، بۇندىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى تۈركىيە خەلقىغە تونۇتۇش جەھەتتە تېخىمۇ مۇھىم رول ئوينىغۇسى!

ئاۋىستىرالىيە تۈركىستانلىقلار جەمئىيىتى توغرىسىدا

«ئاۋىستىرالىيە - تۈركىستان ھەمكارلىق جەمئىيىتى»، 1992- يىلى 2- ئاپرېل ئاۋىستىرالىيەدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز تەرىپىدىن قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ جەمئىيەتنىڭ ئەزالىرى، ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتار، قىرغىز قاتارلىق تۈركىي مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان. ئۇلار ئاساسەن ئاۋىستىرالىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا بولۇپ، جەمئىي 100 ئائىلىلىكتىن ئاشىدۇ. بۇ جەمئىيەتنىڭ مەقسىدى، پۈتۈن ئاۋىستىرالىيەدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، ئۇلارنى مىللىتىمىزنىڭ تىلىنى، دىنىنى ۋە ئۆرپ - ئادەتلىرىنى ساقلاپ قېلىشقا دەۋەت قىلىش ۋە پەرزەنتلىرىمىزگە مىراسلىرىمىزنى تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت ھەمدە بۇ جەمئىيەت يەنە، شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي ۋە مىللىي زۇلۇمنى ئاۋىستىرالىيە ۋە دۇنيا خەلقىغە ۋاقتى - ۋاقتىدا ئاڭلىتىپ تۇرىدۇ.

نۆۋەتتە بۇ جەمئىيەت دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تەشكىلاتلىرىمىز بىلەن زىچ ھەمكارلىق تورى قۇرۇپ، شەرقىي تۈركىستان داۋاسىنى ماس قەدەمدە ئېلىپ بارماقتا.

قىرغىزىستان رادىيوسىدا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىش يولغا قويۇلدى

ئۆز خەۋىرىمىز: قىرغىزىستان ھۆكۈمىتى قىرغىزىستاندا ياشاۋاتقان 45 مىڭدىن ئارتۇق ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى تېخىمۇ بېيىتىش ئۈچۈن، يېقىندا دۆلەت رادىيوسىدا مەخسۇس ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىشنى يولغا قويدى. ئاڭلىتىش ھەر جۈمە كۈنىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قازاقىستان ۋە ئۆزبېكىستان رادىيو ئىستانسىلىرى ۋە تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىمۇ يېقىندا ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاڭلىتىشلىرىنى كۈچەيتتى. بۇ رادىيولاردا بېرىلگەن ئۇيغۇرچە پروگراممىلارنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ كۆپلىگەن جايلىرى قوبۇل قىلالايدۇ.

گېزىتىمىز، تۈركىيەدە ياشاۋاتقان بارلىق ۋەتەنداشلار نامىدىن قازاقىستان، قىرغىزىستان، ئۆزبېكىستان قاتارلىق قېرىنداش ئەللەرگە ئالىي ئېھتىرام ۋە چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ!

ئەزىز تۈركىيە تۈركىنىڭ غېمىدا

تۈركىيە «ئوتتۇرا شەرق» گېزىتىنىڭ 94- يىل 4- ئاينىڭ 6- كۈنى بەرگەن خەۋىرىگە ئاساسلانغاندا، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يېڭىدىن مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن 5 تۈرك جۇمھۇرىيىتىدىن 15 مىڭ نەپەر ئوقۇغۇچىنى ئېلىپ كېلىپ ھەقسىز ئوقۇتىۋاتقان تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى يېقىندا يەنە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ياشاۋاتقان تۈركىي مىللەتلەردىن ۋە تۈرك توپلۇقلىرىدىن 3 مىڭ ئوقۇغۇچىنى ھەقسىز ئوقۇتماقچى. بۇ 44 تۈرك توپلۇقلىرىدىن كېلىدىغان 3 مىڭ ئوقۇغۇچى، ئوتتۇرا مەكتەپتىن تاكى ئالىي مەكتەپكىچە تۈركىيەدە بىلىم ئالىدۇ ھەم پۈتۈنلەي ھەقسىز ئوقۇيدۇ. ئۇلار تۈركىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى شارائىتى ياخشى بولغان ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە تەقسىم قىلىنىدۇ. ئوقۇغۇچى ئەۋەتىدىغان تۈركىي مىللەتلەر ۋە تۈرك توپلۇقلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

گاگاۋۇز، قارايىم، قىرىم، نوغاي، قۇمۇق، بالقار، قاراچاي، تۈركمەن، ئاھىسكا، تاتار، باشقۇرت، چۇۋاش، ئالتاي، خاكا، شور، تۇۋا، توفالور، قاراياز، ساخا، ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، ئاجار، ئوسېتلەر، داغىستانلىقلار، چېچەنلەر، ئىنگۇشلار، ئادىگېيلەر، ئابازىنلار، ساپىغلار، قالمۇقلار ھەمدە موڭغول، تاجىك، ئۇكرائىنا، گۇرجى، مولدوۋ، ماكېدونىيە، بۇلغارىستان، رومانىيە، سانجاك، ئافغانىستان، بوسنا ھەرسەك، سۈرىيە، كوسوۋا تۈركلەردىن ئىبارەتتۇر.

كورلا باغۋەنلىرىنىڭ دات - پەريادى

ئۆز خەۋىرىمىز: ئۆتكەن يىلى شەرقىي تۈركىستاندا يۈز بەرگەن «كورلا نەشپۈتى ۋەقەسى»، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ مۇستەبىت قىزىل خىتاي ھۆكۈمىتىگە بولغان قاتتىق ئۆچمەنلىكىنى ۋە غەزەپ - نەپرىتىنى قوزغىدى. بۇ ۋەقەنىڭ تەپسىلاتى تۆۋەندىكىچە:

1993- يىلى، كورلىدىكى يەرلىك باغۋەنلەر ئۈچۈن نەشپۈتتىن ئەڭ ياخشى مول ھوسۇل ئالغان بىر يىل بولدى. ئەمما ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تۆۋەندىكىدەك «ھۆكۈمەت بىر تۇتاش يىغىۋېلىپ، بىر تۇتاش ساتىدۇ» دەپ ئۇختۇرۇش چۈشۈرۈپ، يەرلىك باغۋەنلەرنىڭ سىرتقا ئۆز ئالدىغا نەشپۈت سېتىشىنى چەكلىدى ۋە يول - يوللارغا توساق قۇرۇپ، دېھقانلارنىڭ سىرتقا نەشپۈت يۆتكىشىنى قاتتىق كونترول قىلدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن باغۋەنلەرنىڭ سىرتقى ئورۇنلارغا يۆتكەپ سېتىش ئۈچۈن يېشىكلەرگە قاچىلاپ تەييار قىلىپ قويغان، ئەچچە مىڭ توننا سۈپەتلىك نەشپۈتى سېسىپ كاردىن چىقىپ، باغۋەنچىلىككە ئاساسەن تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان كۆپلىگەن دېھقان ئائىلىلىرى خانىۋەيران بولدى. مۇستەبىت ھاكىمىيەتنىڭ چىرىكلىكىدىن ۋە بىيوكراتلىقىدىن قاتتىق غەزەپلەنگەن دېھقانلار، ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان مېۋە بېرىپ كېلىۋاتقان نەشپۈت دەرەخلىرىنى كېسىپ تاشلاپ، كۆپلىگەن نەشپۈتلۈك باغلار نابۇت قىلىۋېتىلدى، بەزى دېھقانلار پەريشانلىق ئىچىدە ئاغرىپ يېتىپ قالدى. كىشىنى قاتتىق ئېچىندۇرىدىغان بۇ پاجىئە، پۈتۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئارىسىدا قاتتىق غۇلغۇلا پەيدا قىلدى ھەمدە كۆپلىگەن خەلق ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىن، شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ پۈت - قولىنى كۈشەپ تۇرغان تۈرلۈك ئورۇنسىز قائىدە - تۈزۈملەرنى بىكار قىلىشنى كۈچلۈك تەلەپ قىلىشتى.

قىزىل خىتايدىكى دېموكراتىك پارتىيىلەرنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى

ھازىر قىزىل خىتايدا كوممۇنىستىك پارتىيىدىن باشقا يەنە 8 پارتىيە بار بولۇپ، خىتاي مەركىزى ھۆكۈمىتى بۇ پارتىيىلەرنى يىغىنچاقلاپ « دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار » دەپ ئاتايدۇ. 1949- يىلى خىتاي كوممۇنىستىك پارتىيىسى ھاكىمىيەتنى تارتىپ ئالغاندىن كېيىن، بىر پارتىيە ھۆكۈمرانلىقىدىكى مۇستەبىت تۈزۈمنى يولغا قويۇپ، باشقا پارتىيىلەرنىڭ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشىنى ۋە ھاكىمىيەتكە ئارىلىشىشىنى قاتتىق چەكلىدى ھەمدە 1949- يىلى 9- ئايدا « سىياسى مەسلىھەت كېڭىشى » دېگەن بىر نەرسىنى قۇرۇپ، كوممۇنىستىك پارتىيىدىن باشقا بارلىق پارتىيىلەرنى بۇ ئىسمى بار، جىسمى يوق ھوقۇقسىز ئورگانغا زورلاپ كىرگۈزدى. شۇنىڭدىن تارتىپ تاكى ھازىرغىچە بولغان 40 نەچچە يىلدىن بۇيان بۇ 8 پارتىيىنىڭ ئەزا تەرەققى قىلدۇرۇشىنى قاتتىق چەكلىدى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ پارتىيىلەر بارغانسېرى ئاجىزلاپ، ئىنتايىن بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالدى.

يۇقارقى 8 پارتىيىنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى تۆۋەندىكىچە:

1. خىتاي گومىنداڭ ئىنقىلاۋى كومىتېتى:

بۇ پارتىيە 1948- يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى سابىق گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ كونا ئەزالىرى ۋە گومىنداڭ پارتىيىسى بىلەن تارىختىن بۇيان ئالاقىسى بار كىشىلەردىن ئىبارەت.

2. خىتاي دېموكراتىك بىرلىكى:

بۇ بىرلىك 1941- يىلى 10- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 100 مىڭ 500 ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى ئوتتۇرا - تۆۋەن قاتلام زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

3. خىتاي دېموكراتىك دۆلەت قۇرۇش ئۇيۇشمىسى:

بۇ ئۇيۇشما 1945- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 50 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى ئىقتىسادى ساھەدىكىلەر ۋە ئالىم، مۇتەخەسسىسلەردىن تەركىب تاپقان.

4. خىتاي دېموكراتىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسى:

بۇ ئۇيۇشمىمۇ 1945- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 50 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى مەدەنىيەت، مائارىپ، پەن - تېخنىكا، نەشرىيات ساھەسىدىكى زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

5. خىتاي ئىشچى - دېھقانلار دېموكراتىك پارتىيىسى:

بۇ پارتىيە 1930- يىلى 8- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق پارتىيە ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى سەھىيە، مەدەنىيەت، مائارىپ ۋە پەن - تېخنىكا ساھەسىدىكى بىر قىسىم زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

6. خىتاي خەلقچىللىق پارتىيىسى:

بۇ پارتىيە 1925- يىلى 10- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 10 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئەزالىرى ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، چەت ئەللەردە مۇناسىۋىتى بار مەشھۇر كىشىلەر ۋە بىر قىسىم ئالىملاردىن تەركىب تاپقان.

7. « 3- سېنتەبىر جەمئىيىتى »

بۇ جەمئىيەت 1944- يىلى 12- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر 40 مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى تۈرلۈك ساھەلەردىكى يۇقۇرى، ئوتتۇرا دەرىجىلىك زىيالىيلاردىن تەركىب تاپقان.

8. تەيۋەن دېموكراتىيە ۋە ئاپتونومىيە بىرلىكى:

بۇ بىرلىك 1947- يىلى 11- ئايدا قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر ئاران مىڭدىن ئارتۇق ئەزاسى بار، ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى چوڭ قۇرۇقلۇقتا ياشاۋاتقان تەيۋەنلىكلەردىن ئىبارەت.

گەرچە يۇقارقى دېموكراتىك پارتىيىلەر كوممۇنىستىك رېجىم ئاستىدا ئاران يۆتىلىپ تۇرسىمۇ، ئەمما، خىتايدىكى دېموكراتىك ھەرىكەتلەرنىڭ كۈچىيىشىدە موھىم رول ئوينىماقتا. 1989- يىلى بېيجىڭدا يۈز بەرگەن چوڭ دېموكراتىك ھەرىكەتتە بۇ پارتىيىلەر يېتەكچىلىك رول ئوينىغان ئىدى. بۇ ھەرىكەت كوممۇنىستلار تەرىپىدىن قانلىق باستۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇقارقى 8 پارتىيە تەركىبىدىكى كۆپلىگەن كىشىلەر قولغا ئېلىنىپ تۈرمىلەرگە تاشلاندى. بەزىللىرى يوشۇرۇن يوللار ئارقىلىق چەت ئەللەرگە قېچىپ چىقىپ كوممۇنىستلارغا قارشى پائالىيەتنى داۋاملاشتۇرماقتا. لېكىن، بۇ پارتىيىلەرنىڭ شەرقى تۈركىستان، تىبەت ۋە ئىچكى موڭغولىيەدىكى يەرلىك مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھوقۇقىغا بولغان مەيدانى ۋە پوزىتسىيىسى بىزگە تېخى ئايدىڭ ئەمەس.

شەرقى تۈركىستان ۋەكىللىرىنىڭ بېيجىڭدىكى شىكايىتى

بۇ يىل 3- ئاينىڭ 22- كۈنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزۈلگەن « خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى 8- نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى 2- قېتىملىق يىغىنى » دا، شەرقى تۈركىستاندىن « خەلق ۋەكىلى » بولۇپ بارغان بىر قىسىم « ۋەكىل » لەر يىغىندا سۆز قىلىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىقتىسادىنىڭ ۋە مائارىپىنىڭ باشقا ئۆلكىلەرگە قارىغاندا يىلدىن يىلغا ئارقىغا چېكىنىپ كېتىۋاتقانلىقىدىن شىكايەت قىلدى.

شەرقى تۈركىستاندىكى 2- نومۇرلۇق چوڭ مىللى مۇناپىق ھامىدىن نىيازى يىغىندا سۆز قىلىپ مۇنداق دېدى: « بەزى تارىخى، جۇغراپىيىلىك ۋە ئىجتىمائى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادى باشقا ئۆلكىلەرگە قارىغاندا بىر قەدەر ئارقىدا ۋە ناھايىتى قالاق. ئەسلىدە، مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ كەلگەن بەزى ئىقتىسادى كۆرسەتكۈچلىرىمىز ھازىر مەملىكەت بويىچە ئەڭ ئاخىرغا تاشلىنىپ قالدى، بۇسەۋەپتىن ھازىر شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى بىر خىل كۈچلۈك ئەندىشە ئىچىدە قالدى. ئەمما، بىزنىڭ شىنجاڭ زور يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقىغا ئىگە، دۆلەتنىڭ شىنجاڭنىڭ بايلىقىنى كەڭ كۆلەمدە ئېچىشى زور ئىلگىرلەشلەرگە ئېرىشتى ۋە دۆلەت ئىچىدىكى كىشىلەر مەبلەغ سېلىشقا ئەڭ قىزىقىدىغان رايونغا ئايلاندى ».

ھامىدىن نىيازىنىڭ ئاخىردا مۇنداق دېدى: « مۇقىملىق - ئىقتىسادنى تەرەققى قىلدۇرۇشنىڭ تۈپ كاپالىتى، بىز بۇندىن كېيىن چوقۇم دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى مىللى بۆلگۈنچىلەرنىڭ مىللى بۆلگۈنچىلىك ۋە تەننى بۆلۈش سۇيىقەستىنى بىت - چىت قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مۇقىم تەرەققى قىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىمىز ».

ھامىدىن نىيازنىڭ ئارقىدىنلا، شەرقى تۈركىستاندىن كەلگەن « ۋەكىل » لەردىن نۇر نىسا غوپۇر ۋە مەمەتجان ئەمەتلەر سۆز قىلىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللى مائارىپىنىڭ ناھايىتى بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشتى.

نۇر نىسا غوپۇر مۇنداق دېدى: « ھازىر شەرقى تۈركىستاننىڭ مىللى مائارىپىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ناھايىتى كۆپ. ئاساسلىقى مىللى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىستىيازى ناھايىتى تۆۋەن، باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ سىنىپتىن چۈشۈپ قېلىش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن؛ يۇقۇرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار تۆۋەنلەرگە خىزمەت تەكشۈرۈپ چۈشكىنىدە ھەممىشە شارائىتى ياخشى جايلارنى كۆزدىن كەچۈرىدۇ، پەقەت بەزى يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ قۇرۇق دوكلاتىنى ئاڭلاپ قويۇپلا بولدى قىلىشىدۇ. ئەمەلدارلار خەلقنىڭ رايىنى بىلىش ئۈچۈن جەزمەن خەلق ئىچىگە چوڭقۇر چۆكۈپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىشى كېرەك ».

مەمەتجان ئەمەت مۇنداق دېدى: « ئاساسى مائارىپنى تەرەققى قىلدۇرۇش - دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك زور ئىش. ھازىر بىزنىڭ ئىلى ۋىلايىتىنىڭ ئاساسى مائارىپىدا ناھايىتى كۆپ

مەسىلىلەر ساقلانماقتا. بىرىنچىدىن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىن كۆچۈش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن. گەرچە مىللى ئوقۇغۇچىلارنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپتىن تولۇقسىز ئوتتۇرىغا كۆچۈش نىسبىتى 85 - 90 پىرسەنتكىچە بولسىمۇ، ئەمما، تولۇقسىز ئوتتۇرىدىن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە كۆچۈش نىسبىتى ئاران 45 - 50 پىرسەنتكىچە، تولۇق ئوتتۇرىدىن ئالىي مەكتەپكە كۆچۈش نىسبىتى تېخىمۇ تۆۋەن. بۇ سەۋەبتىن ياش - ئۆسمۈرلەر بالدۇرلا جەمئىيەتكە چىقىپ كېتىپ، بىر قىسىم ئىجتىمائى مەسىلىنى پەيدا قىلىۋاتىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ ئىش ھەققى ناھايىتى تۆۋەن، سۈپىتى ناچار. خەلق ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئايلىق ئىش ھەققى 100 يۈەن، ئۇلارنىڭ مائاشى تۆۋەن بولغىنى ئۈچۈن، ئوقۇتقۇچىلىقنى كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىمەيۋاتىدۇ. ئىلى ۋىلايىتىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 74 پىرسەنت، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ لاياقەتلىك نىسبىتى 53 پىرسەنت، تولۇق ئوتتۇرىنىڭ ئاران 30 پىرسەنت. يېزا ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى تېخىمۇ ناچار. مېنىڭچە دۆلەت شىنجاڭنىڭ ئاساسى مائارىپىغا خۇددى تىبەتكە كۆڭۈل بۆلگەندەك كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك ».

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
ئۇيغۇرچە كىتابلارنىڭ يېڭى ئادرېسى www.uyghurkitap.com

ئۇ. شەرقى تۈركىستان ئاياللىرىنىڭ ھەقىقى ئۈلگىسى

مۇھەممەت ئېمىن ھەزرەت

مىللى رەھبىرىمىز، قەھرىمان مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ 70 يىللىق جان يولدىشى، مۇجاھىدە دوستى، ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ نادىر ئۈلگىلىرىدىن بولغان فاتىما خانىمنى يېقىندىن تونۇغانلارنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەرھۇمە ھەققىدە خاتىرە يازماقنى بىر مىللى ۋەزىپە دەپ بىلىمەن.

فاتىما خانىم مىللەت ۋە ۋەتەن ئۈچۈن ھاياتىنىڭ 60 يىلىغا يېقىن قىسمىنى ھىجرەتتە ئۆتكۈزگەن ئۇيغۇر ئاياللىرىنىڭ بىرىدۇر. مەرھۇمە بىر قېتىملىق سۆھبەتتە ئاياللىمىزغا روھ ۋە ئىلھام بەرمەك ئۈچۈن، ئۆزكە چىنىشكەدا ئىشلارنى سۆزلەپ بەرگەن ئىدى:

«مەن ئەيسا ئەپەندىم بىلەن 1926- يىلى ۋەتەندىن ئايرىلىپ، ئەنجانغا كەلگەن ئىدىم، شۇندىن بېرى ھاياتىمنىڭ كۆپ قىسمى مۇساپىرچىلىقتا ئۆتتى. 1936 - يىلى ئەيسا ئەپەندىمنىڭ يېنىغا بارماق ئۈچۈن مەرھۇم ئوغلۇم مۇراتنى ئېلىپ قەشقەردىن ئات - خېچىرغا مىنىپ ھىمالايا تاغلىرىدىن ئېشىپ كەشمىرگە، ئۇ يەردىن ھىندىستانغا، بومبايدىن پاراخوت بىلەن شاڭخايغا، شاڭخايدىن چوڭچىڭگە كەلگەن ئىدىم. ياپونغا قارشى ئۇرۇش داۋام قىلىۋاتقان، كوچىلاردا بومبىلار پارتلاۋاتقان خەتەرلىك چاغلار ئىدى. 1947- يىلى خىتايدىن يەنە ۋەتەنگە قايتتۇق، ئۈرۈمچىگە كەلدىم، بىر قانچە يىلدىن كېيىن يەنە سەپەرگە ھازىرلاندۇق، قەشقەرگە كەلدىم، قەشقەردىن 49 - يىلى كۈزدە بالىلارنى ئېلىپ يەنە ئۇزۇن يولچىلىققا ماڭدۇق، يەنە ھىمالايا تاغلىرىدىن ئاشتۇق، كەشمىرگە كەلدۇق، ھىندىستاندا 3 - 4 يىل تۇردۇق، ئۇنىڭدىن كېيىن تۈركىيەگە كەلدۇق ۋە بۇيەردە ياشاۋاتىمىز... مەيەردە يۈرمەك، مۇساپىرچىلىقتا ياشىماق ئاسان ئەمەس، ئەمما ياشىدۇق، ياشاۋاتىمىز. ئىستىقلالچىغا خوتۇن بولماق، جاپا چەكمەك دېمەكتۇر، جانابى ئاللا مۇكاپاتىنى ئۇدۇنيادا بېرەر».

فاتىما خانىم ھاياتىدا ئۇن مىڭلىغان، يۈز مىڭلىغان شەرقى تۈركىستانلىقلارغا، چەتئەللىك مېھمانلارغا، گېزىتچى، مۇخبىرلارغا، دۆلەت ئەربابلىرىغا ئۆز قولى بىلەن چاي بەرگەن، تاماق بەرگەن ئايالدۇر، مىللى رەھبىرىمىز ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىننىڭ پۈتكۈل مۇجادىلىسىدە ئۇنىڭ ئارقىدا يۈرۈپ بۈيۈك پىداكارلىق بىلەن قوللىغان، ھىمايە قىلغان. ھىجرەت - چارچاشقا، يوقسۇللۇققا ھېچبىر زامان شىكايەتچى بولمىغان كەمتەر، چىداملىق، كەمتەر ۋە ئالىجاناپ ئايال ئىدى. مەرھۇمەگە بولغان ھۆرمەت ۋە تەزىيە، ئۇنىڭ سەلتەنەتلىك جىنازا نامىزىدا ئىپادىلەندى. تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىرېزىدېنتى سۈلايمان دېمىرال ۋە كۆرۈپلىگەن دۆلەت، ھۆكۈمەت ئەربابلىرى تېلېفون ياكى تېلېگىرامما بىلەن فاتىمانىڭ ۋاپاتىغا تەزىيە بىلدۈردى. ئۇنىڭ جىنازىسىغا شەرقى تۈركىستاننىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق كۆك بايرىقى بىلەن تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاي - يۇلتۇزلۇق قىزىل بايرىقى باراۋەر يېپىلدى. ئىستانبۇل مۇپتىسى ياردەمچىسى مۇھەممەت چىچەك ئەپەندى ئۇن مىڭلىغان جامائەتكە شەرقى تۈركىستان ھەققىدە، فاتىما خانىمنىڭ ھاياتى ھەققىدە قەلبلەرنى لەرزىگە سالىدىغان تەزىيە نۇتقى سۆزلىدى، تېلېۋىزور ۋە گېزىتلەر فاتىما خانىمنىڭ ۋاپاتى ھەققىدىكى خەۋەرلەرنى ۋاختى - ۋاختىدا دۇنياغا ئاڭلىتىپ تۇردى. بىز ئۇنىڭ ئۇزۇن يىللارنىڭ ھاردۇقىنى يۈتكەن ۋە ئاپپاق كېپەنگە ئورالغان جەسىدىنى يەرلىككە قويۇۋاتقان ۋاقىتتا، كۆز ياشلىرىمىزنى ھېچ تۇتالمىدىم، ئۇنىڭ جانلىق سىماسى بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى...

ئەتىسى ئەيسا ئەپەندىمدىن ھال سوراپ ئۆيىگە چىققىنىمدا، ئەپەندىم كۆز ياشلىرىنى تۇتالماي يەنە يىغلاپ كەتتى، تەسەللى قىلدۇق.

ئەپەندىم كۆز چاناقلىرىدىن ئېقىپ چۈشكەن ياش تامچىلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ، «70 يىللىق جان يولدىشىم ئىدى، چىدىماق ئاسانمۇ ئوغلۇم ئاسان ئەمەس...» دېدى، مەن ھەم ئۆزەمنى تۇتالمىدىم. ئەپەندىم بىر ئازدىن كېيىن شۇلارنى سۆزلىدى: «ئىستانبۇلدا ياشاۋاتقان شەرقى تۈركىستانلىقلارنىڭ خانىملىرىنىڭ ئالدىنىڭ بىر نەچچە كىلو، يوق دېگەنلىرىنىڭ ئۆيىمۇ كىلودىن ئالتۇن زىننەت بۇيۇملىرى بار، ئەمما فاتىما خانىمنىڭ بىر تال ئالتۇن بىلەيۈزۈكى يوق ئىدى، ھەتتا خاتىرە ئۈچۈن ساقلاپ قويايلى دېسەك بىر تال ئالتۇن ئۈزۈكمۇ يوق ئىكەن، بار بولغان ھەممە نەرسىنى سېتىپ ئۆي مەسرەپلىرىگە خەجلىگەن ئىكەن».

يۇقارقى سۆزلەر ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى. ئەيسا ئەپەندىمنىڭ مېھمانلىرى ناھايىتى كۆپ، تۈركىيە ئىچىدىن ۋە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كېلىپ كۆرۈشۈپ كېتىدىغانلار كۆپ، ئۆي چىقىمى كۆپ، ئەسلىدە مەرھۇمە مىللەتنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن ئۆزى ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئالتۇن بىلەيۈزۈك ۋە ئالتۇن ئۈزۈكلىرىنى سېتىپ ئۆي خىراجىتى قىلغان ئىكەن. ئۇنىڭ ھاياتى ۋەتەن ئۈچۈن خىزمەت قىلىۋاتقان ۋە قىلغۇسى مىليونلىغان ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ئۆرنەك بولغۇسى!

ئاللاھ ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەت قىلسۇن! ئامىن!

بۈيۈك يوقۇتۇش

ئوبۇلقاسىم قانات

قەدىرلىك شەرقى تۈركىستانلىق ئانىلار، ئاچا - سىڭىل قېرىنداشلار! بۈگۈن بىز ئۈچۈن ئىنتايىن قايغۇلۇق ۋە ھەسرەتلىك ئۇنتۇلغۇسىز بىر كۈن بولدى، كۆز بۇلاقلىرىمىزما ماتەم ۋە جۇدالىق ياشلىرى بىلەن تولدى... فاتىما خانىم بىز بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى...!

فاتىما خانىم، بۈيۈك مۇتەپەككۇر، مىللەتپەرۋەر، ھارماس مۇجاھىد ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن بىلەن ھەممەنەپەس بولۇپ ۋەتەن، مىللەت ئۈچۈن ھارماي، تالماي 70 يىل مۇجادىلە قىلغان ئۇلۇغ ئانا، شۇنداقلا، شەرقى تۈركىستان ئاياللىرىنىڭ مەشئىلى ۋە سىمۇۋۇلى ئىدى!

ئۇ، خىتاي ئىستىبداتى ھاكىمىيىتىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئىستىقلال ۋە دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، كىندىك قېنى تۆكۈلگەن، مېھرىبان ئانىسى كۆمۈلگەن مۇقەددەس دىيارىنى تەرك ئېتىپ، سەپدىشى ۋە بۈيۈك مۇجاھىد ئەيسا ئەپەندىمگە ھەمراھ بولۇپ، كەشمىر، ھىندىستان، پاكىستان، ئافغانىستان، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەردە ۋەتەنسىزلىك ۋە يوقسۇزلۇققا بەرداشلىق بېرىپ، ۋەتەننىڭ ئازاتلىقى ۋە مىللەتنىڭ ئەركىنلىكى ئۈچۈن بىر ئۆمۈر مۇجادىلە قىلدى.

ئۇ شۇنچە قىيىن شارائىتلاردىمۇ تۇرمۇش شىكايىتىدە بولماي، ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتىنى «مەن ئۆمرۈمنى ۋەتەن - مىللەت يولىدا ئۆتكۈزدۈم» دېگەن پەخىرلىنىش تۇيغۇسى ئىچىدە ئۆتكۈزدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن ۋە ئۆزى بىلەن ئۇچراشقان بارلىق قېرىنداشلىرىمىزغا ئانىلىق مېھرى - مۇھەببىتى بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، پېشقەدەم مۇجاھىد ئەيسا ئەپەندىم بىلەن بىرگە ئۇلارغا مۇجادىلىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىكنى ئۆگەتتى، ئۇلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ۋە بىلىم ئېلىشىغا ياردەمچى بولدى.

بولۇپمۇ كېيىنكى مەزگىللەردە، ئەيسا ئەپەندىم ۋەتەن، مىللەت پىراقىدا تولا يىغلاپ ئىككى كۆزىنىڭ نۇرىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، مەرھۇمە ئانىمىز فاتىما خانىم ئەيسا ئەپەندىمگە ھاسا بولۇپ، ۋەتەن داۋاسىنى يەنە داۋاملىق بىرگە يۈرگۈزدى. ئەپسۇسكى، ھازىر پۈتۈن دۇنيا مىقياسىدا مۇستەملىكىچىلىككە قارشى كۈرەش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈۋاتقان بىر پەيتتە فاتىما خانىم بىزنى مۇسىبەت كۆز ياشلىرى ئىچىدە قالدۇرۇپ بۇ دۇنيا بىلەن مەڭگۈ ۋىدالاشتى! بۇنىڭدىن دۈشمەنلىرىمىز ئەلۋەتتە مەمنۇن.

دۈشمەنلىرىمىزنىڭ خۇشاللىقىنى ماتەمگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، پۈتۈن شەرقى تۈركىستانلىقلار، بولۇپمۇ خانىملار قايغۇنى كۈچكە ئايلاندۇرۇپ، بۈيۈك مۇجاھىدىمىز ئەيسا ئەپەندىمنىڭ ئەتراپىغا تېخىمۇ زىچ ئۇيۇشۇپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن ئاخىرىغىچە كۈرەش قىلىشى لازىم! شۇنداقلا، ھەربىر شەرقى تۈركىستانلىق خانىم دۈشمەنلىرىمىزنىڭ ئالدىدا بىردىن فاتىما خانىم بولۇپ چىقىشى لازىم! ئەنە شۇندىلا مەرھۇمەنىڭ روھى مەڭگۈ ئارام تاپىدۇ!

ۋەتەنسۆيەر تىجارەتچى - نۇرمۇھەممەت چىڭگىز

ئۆز خەۋىرىمىز: تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى «يەركەنت ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى» نىڭ دىرېكتورى، ۋەتەنپەرۋەر ياش تىجارەتچى نۇرمۇھەممەت چىڭگىز، ۋەتەن سىرتىدا قىيىنچىلىقتا قالغان بىر قىسىم شەرقى تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇپ، ئۆزىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدىكى مىللەتسۆيەرلىكىنى تولۇق نامايەن قىلدى.

ۋەتەنپەرۋەر تىجارەتچى نۇرمۇھەممەت چىڭگىز 1967- يىلى ئافغانىستان ئارقىلىق تۈركىيىنىڭ قەيسىرى شەھىرىگە كېلىپ يەرلەشكەن شەرقى تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىزنىڭ پەرزەنتلىرىدىن بولۇپ، گەرچە ئۇ تۈركىيىدە ئۆسۈپ چوڭ بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قەلبى كېچە - كۈندۈز سۆيۈملۈك ئانا ۋەتىنى شەرقى تۈركىستانغا ۋە ئۇيەردىكى زالىم خىتاي مۇستەملىكىچىلىكى ئاستىدا ئازاپ چېكىۋاتقان خەلقىگە تەلپۈنەتتى. ئۇ بىر ئاز مەبلەغ توپلاپ تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدە «يەركەنت ئىمپورت - ئېكسپورت شىركىتى» نى قۇرغاندىن كېيىن، كىشىلەردىن سوراپ ئىزدەپ يۈرۈپ، شەرقى تۈركىستاندىن تۈركىيەگە كېلىپ قېلىپ ئىش تاپالماي كاڭگىراپ قالغان 50 نەپەر ئۇيغۇر قېرىندىشىنى شىركىتىگە تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپ، ئۇلارنى شىركىتى قارمىقىدىكى زاۋۇت، ماگازىن ۋە مۇلازىمەت ئورۇنلىرىغا ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە، ئۇلارنىڭ ياتاق ۋە تاماقلىنىشىنى ھەقسىز ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، ئۇلارغا يەنە يۇقىرى ئىش ھەققى بەردى. بۇندىن باشقا ئۇ يەنە موسكۋا ۋە قازاقىستانلاردا شۆبە شىركەتلەرنى قۇرۇپ، ئۇ جايلاردا ئىشسىز قالغان ۋەتەنداشلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە شەرقى تۈركىستاننىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇساپىرلارنى ھەقسىز كۈتۈۋالدى.

نۇرمۇھەممەت چىڭگىزنىڭ ئىستانبۇلدىكى تېلېفون نومۇرى: 5587529 - 5473145 - 5476245. موسكۋادىكى تېلېفون نومۇرى: 2806092. ئادرېسى: تۈركىيە - ئىستانبۇل زەيتۇنبۇرنۇ نۇرپاشا مەھەللىسى 62 - كوچا

زاكات ۋە شەرقى تۈركىستان داۋاسى

ئىسمايىل ئاتۇش

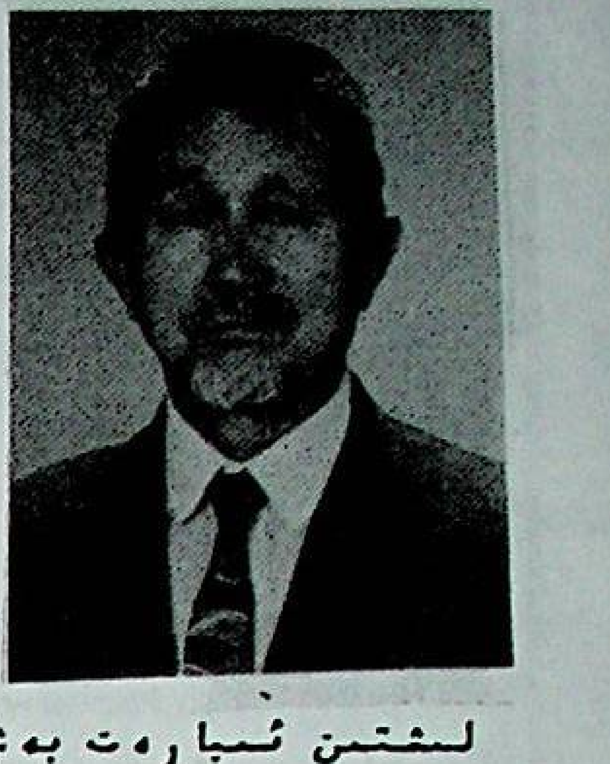

ھەممىمىزگە مەلۇمكى، مۇسۇلمانلىق — ئاللاھنىڭ بارلىقى، بىرلىكى، ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ قۇلى ھەم پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىش ۋە كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، كۈندە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇش، باي ھەساپلانغانلار يىلدا بىر قېتىم مېلىنىڭ زاكىتىنى بېرىش، رامىزان ئېيىدا روزا تۇتۇش، تېنى ساغلام، يەتكۈدەك پۇلى بولسا ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج قىلىشتىن ئىبارەت بەش ئاساسى شەرت ئۈستىگە مۇكەممەللەشكەندۇر.

ئىسلامىيەتتە بەش ئاساسى پەرزنىڭ بىرى بولغان — باي ھەساپلانغانلارنىڭ يىلدا بىر قېتىم مېلىنىڭ زاكىتىنى بېرىش — مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەت ۋە جامائەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىكى بۇرچى بولۇپ، قالغان تۆتى پەقەتلا ئۆزىنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىدۇر. دېمەك، زاكات بەرگۈچىنىڭ ئىجتىمائى ئورنى، ئەخلاقى ۋە ئاللاھقا بولغان ئېتىقات مەسئۇلىيىتى، زاكات پەرزىنى ئادا قىلىشى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

زاكات — مۇقەددەس قۇرئانى كەرىمدە قەيت قىلىنغىنىدەك، مۇسۇلمانلارنىڭ پانى ئالەمدىكى خاتىرجەملىكى، ئىناقلىقى، قېرىنداشلىقى ۋە دوستلۇقىنىڭ موھىم بىر كاپالىتى بولۇپلا قالماستىن، باقى ئالەمدىكى مۇكاپاتىنىڭمۇ ئاساسى شەرتىدۇر. زاكات بەرگۈچى مۇسۇلمان — زاكات بېرىش ئارقىلىق يۈكسەك ئىنسانى روھى بايلىققا ئېرىشىدۇ. ساخاۋەتلىرى ئۇنىڭ قەلبىنى بېزەيدۇ. ئاللاھنىڭ بەرگەن مال — دۇنيالىرى ئۈچۈن شۈكران تۇيغۇسى ھېس قىلدۇرىدۇ ۋە ئاللاھ ئالدىدا ئۆزىنىڭ ھەقىقى مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ئىسپات ئەتكىنى ئۈچۈن، بەخت — سائادەت تۇيغۇسىدا ھەردائىم خۇشال — خۇرام ياشايدۇ. سېخىلىق، مەرتلىك، قېرىنداشلىق مۇھەببىتىنى باشقىلارغا تەقدىم قىلىپ، پەۋقۇلئاددە تەبىئى ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ، ئىززەت — ئابرويى زىيادە بولىدۇ، ھەردائىم باشقىلارنىڭ دۇئاسىغا، ياخشى باھاسىغا ۋە ھۆرمىتىگە مۇيەسسەر بولىدۇ. ئاللاھ نېسىپ ئەتكەن بۇ تۈگىمەس روھى بايلىق، ئۇنىڭ كەيپىياتىنىڭ كۆتۈرەڭگۈ، يۈزىنىڭ يورۇق ۋە تېنىنىڭ ساغلام بولۇشىغا ئىشىك ئاچىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ: «كىمكى ياخشى ئىش قىلغان ئىكەن، ئۇ قىلغان ئىشلىرىدىن ياخشى مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ» دېگىنىدەك، مال — دۇنياسىغا بەرىكەت ياغىدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا بەرگىنىدىنمۇ زىيادە مال — دۇنيا بېرىدۇ.

زاكاتنىڭ كىملەرگە تەرتىپىدىن بېرىلىدىغانلىقى، كىملەرگە بېرىلىدىغانلىقى ۋە ئۆلچىمىنىڭ نەقەدەر بولىدىغانلىقى ھەققىدە قۇرئانى كەرىمدە ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە ناھايىتى ئوچۇق قەيت قىلىنغان: «زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغان ئىنسانلارغا، قۇللارنى ئازات قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا ۋە ئىبنى سەبىللەرگە بېرىلىدۇ، بۇ، ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر» (سۈرە تەۋبە — قۇرئانى كەرىم ئۇيغۇرچە ١٩٧- بەت).

شۇنەرسە ئوچۇقكى، زاكات بېرىش ۋە زاكات ئېلىش ئارقىلىق ئىجتىمائى ھاياتتىكى موھىم بىر ئەخلاقى مىزان ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ. خەيرى — ساخاۋەت، ئىھسان، ياردەم ۋە بېخىللىق، پاسىقلىق ئوتتۇرىسىدىكى، شۇنىڭدەك، باياشاتلىق، خاتىرجەملىك ۋە يوقسۇزلۇق، ھاجەتمەنلىك ئارىسىدىكى پەرىق ئازىيىدۇ، مۇسۇلمانلار جامائەتىنىڭ كوللېكتىپ ئىناقلىقى، مېھرىبانلىقى ۋە بىرلىكى كۈچىيىدۇ.

خوش، بىز شەرقى تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى ئاللاھنىڭ بۇ پەرزىنى قانچىلىك ئادا قىلالىدۇق؟ تارىختا ئۆتكەن سەلتەنەتلىك دۆلەتلىرىمىز، ئادىل پادىشا، بىلىملىك زاتلىرىمىز ۋە نامى ئۆچمەس بايلىرىمىز ئەنە شۇ زاكاتلىرىنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن خەلقنىڭ بىرلىكى، ۋەتەننىڭ ھۆرلىكى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىناقلىقى ئۈچۈن ئۇنتۇلماس ياخشى ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ كەتكەن بولسا، زالىم، خەسىس، نامەرت، ئاچكۆز، تويماس كىشىلىرىمىز ئۆز ئىمانىدىن ئاجراپ، خەلقنى يوقسۇزلۇق تۈگىگۈسىز كۈلپەتلەر دېڭىزىغا ئىتتىرىۋېتىپ، دوزاخقا قاراپ يول ئالدى، خالاس!

بۈگۈنكى كۈندە، قۇللۇق ئاسارىتىدە ياشاۋاتقان خەلقىمىز پەقەت مىللى كەمسىتىش، ئېزىلىش ۋە نامراتلىق دەستىدىن يېرىم جان بولۇپ ئىڭرىماقتا، ئاللاھتىن ئادالەت تىلەپ نالە قىلماقتا. ۋەتەن سىرتىدا مۇھاجىرەتتە ياشاۋاتقان قېرىنداشلار پاك ئىمانىمىز بىلەن ئىبادەت قىلىش ۋە ھالال تەرىمىز بىلەن مېھنەت قىلىش ئارقىلىق ئۇزۇن يىللار سەۋرى بىلەن جاپالىق كۈرەش قىلىش نەتىجىسىدە، ئاللاھنىڭ تەقدىم قىلغان نېمىتىگە ئېرىشتۇق. بىر قىسمىمىز خېلى ئېشىنغۇدەك بايلارغا ئايلاندۇق، زاكاتلىرىمىزنىڭ ياردىمىدە، ۋەتەندىكى ۋە مۇھاجىرەتتىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتىمىز. لېكىن، شۇنىمۇ ئادىللىق بىلەن ئېيتماي بولمايدۇكى، زاكات ئارقىلىق بولىدىغان پۈتۈن مەجبۇرىيىتىمىزنى ھەممىمىز تەرىپىدىن ئۆلچىمى بىلەن مۇكەممەل ئىجرا قىلىپ كېتەلمىدۇق. شەرىئىتىمىزدە ئېنىق بەلگىلەنگەن ئۆلچەملەر ۋە بەلگىلىمىلەر بويىچە ئەمما، ھەرخىل پەتىۋالار تۈپەيلى ياكى ساختىكارلىق ئۇسۇلى بىلەن نەق ئۆلچەمدە، دەل جايىغا زاكات ئاجراتمايۋاتىمىز، بۇخىل خاھىشلارنىڭ ئىمان — مۇسۇلمانلىقىمىزغا ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى، ئاللاھنىڭ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قېلىۋاتىمىز. زاكاتنى تولۇق ھېساپلىماسلىق، ئازھېساپلاپ بېرىش، كېلەركى يىلىغا سوزۇپ بېرىش، سېتىلماي قالغان ماللىرىغا ئىتتىرىۋېتىش، زاكات مەزگىلى مېلىنى مۈلۈككە ئايلاندۇرۇۋېلىش — كېيىن يەنە سېتىپ مەبلەغ ئېشىلىش، بۇ ۋاستە ئارقىلىق تۇغقانلىرىغا بېرىش ياكى سەدىقىلىرىنى زاكاتقا توغرىلاش، يىل توشمىغان ھالەتتە شەكىللەندۈرۈۋېلىش قاتارلىقلار ھەممىسى زاكات بېرىشتىكى ئادىلسىزلىقتۇر. ئۇندىن باشقا ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلىقىنى ئۇنتۇپ زاكات بەرمەسلىك ياكى «پالانى تۇققىنىمغا ئىشەنتىم» دەپ ئۆزىنى ۋە ئاللاھنى ئالداش خاھىشىدىكىلەر بولسا شەرتسىز ئىماندىن ئاجرىغان، بۇ ئالەمدە لەنەت ۋە مەسخىرىگە قالسا، ئۇ ئالەمدە دوزاخقا كىرىدىغان ئىنسانلاردۇر.

مېنىڭچە، خەلقىمىز زۇلمەتتە ياشاۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، شەرقى تۈركىستانلىقلار ئىچىدە باي ھېساپلانغان كىشىلەر تۆۋەندىكى ئىككى مەجبۇرىيىتىمىزنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك:

بىرىنچىدىن، خەلقىمىز، قېرىنداشلىرىمىز، ئۇرۇق — تۇغقانلىرىمىز يوقسۇل، كەمبەغەل بولغاچقا ئۇلارغا مەدەتكار بولۇشىمىز، زاكات پۇلى ئارقىلىق ئۇلارغا يار — يۆلەكتە بولۇشىمىز، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى ئىمانغا مايىل قىلىشنى كۆزدە تۇتۇشىمىز لازىم.

ئىككىنچىدىن، ئەڭ موھىمى، ۋەتەن خەلقىمىزنى ھۆررىيەتكە ئېرىشتۈرۈش يولىدا ۋە ئاللاھ يولىدا مۇجاھىدلە ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇجاھىتلىرىمىزگە ۋە تەشكىلاتلىرىمىزغا ياردەم قىلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا: «ئىمان ئېيتقانلارنىڭ، ھىجرەت قىلغانلارنىڭ ۋە ماللىرى ھەم جانلىرى بىلەن ئاللاھنىڭ يولىدا جىھات قىلغانلارنىڭ دەرىجىسى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ كاتتادۇر» (قۇرئانى كەرىم ئۇيغۇرچە ١٩٥- بەت. سۈرە تەۋبە) دەپ ئېنىق بىشارەت بەرگىنىدەك، ۋەتەن ۋە مىللەتنىڭ ئازاتلىقى ئۈچۈن بىر كىشىلىك ھەسسىمىزنى قوشۇشىمىز لازىم.

مەن ئىشىنىمەنكى، بىزنىڭ زاكاتلىرىمىز دەل ۋاقتىدا، نەق ئۆلچەمدە ۋە تېگىشلىك ئورنىغا پىلانلىق تۈردە ئىشلىتىلىدىكەن، ۋەتىنىمىزنىڭ ئازاتلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش كۈرىشىدە، بولۇپمۇ ئاۋازىمىزنى مۇسۇلمان دۇنياسىغا ۋە ھۆر دۇنياغا ئاڭلىتىپ، دۇنياۋى ھەمداشلىق پەيدا قىلىپ، دۈشمەنلىرىمىزنى بىت — چىت قىلىدىغان كۈچ پەيدا قىلىشقا قادىرمىز.

ئاللاھ! مۆمىن بەندىلىرىڭنى مۇرادىغا ئېرىشتۈرگەيسەن. ئامىن!

(١٩٩٤- يىل ٤- ئاي. تۈركىيە — ئىستانبۇل)

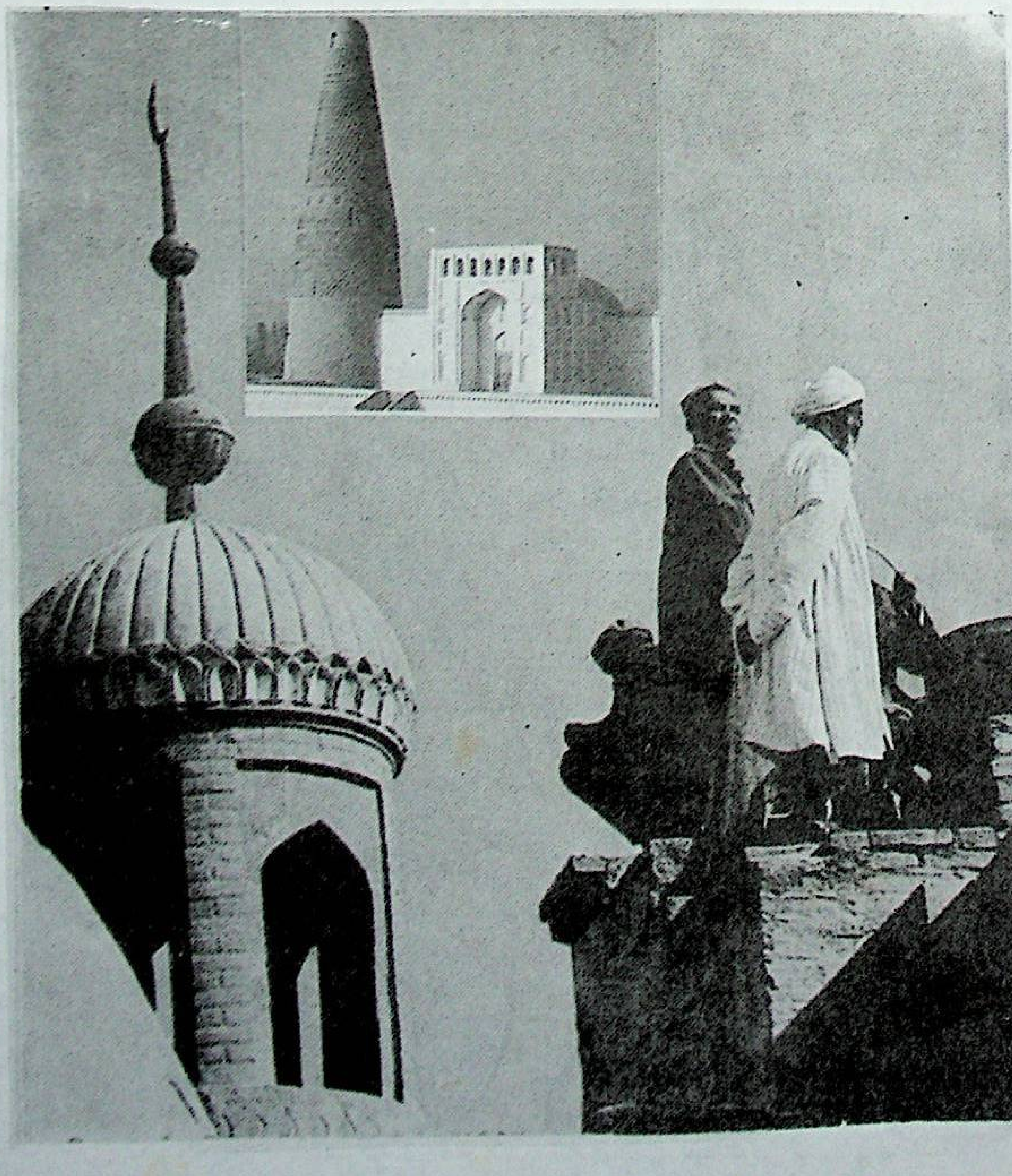

بەگدۆلەت - مۇھەممەت ياقۇپبەگ

شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھازىرقى زامان مۇستەقىللىق كۈرىشىدە تىللاردا داستان بولغىدەك قەھرىمانلىق كۆرسەتكەن ئاتاقلىق ھەربىي مۇتەخەسسىس، ئىسلام ئۆلىماسى، دۆلەت قۇرغۇچىسى ياقۇپبەگ 1820-يىلى پىسكەنتتە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئاتىسى پىر مۇھەممەت لاتىپ مۇلكى ئەمەلدارى بولۇپ كېيىن قازى بولغان. ئانىسى قازى شەيخ نىزامىددىننىڭ سىڭلىسى ئىدى. ئاكىسى مۇھەممەت ئارىپ شەرقىي تۈركىستاندا ئەمەلدار بولغان ئىدى.

ياقۇپبەگ بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىنى پىسكەنتتە دىنىي بىلىم ئېلىپ ئۆتكۈزگەن. 1845-يىلى خوداياخاننىڭ ئوردىسىدا ئىشلىگەن دەسلەپ 500 بېشى بولۇپ تەيىنلەنگەن، زېرەك ۋە ھەربىي ئىقتىدارى ئۈستۈن ياقۇپبەگ 1847-يىلى قۇشبېگى بولۇپ ئۆستۈرۈلگەن. 1853-يىلىغا قەدەر ئاقمەسجىت شەھىرىنى روس ئىستىلاچىلىرىدىن قوغداش يولىدا ھەربىي ماھارىتىنى ۋە باشقۇرۇش ئىقتىدارىنى ئۆستۈرگەن. كېيىن كىرىچ قەلئەسىنىڭ مۇداپىئەسىگە ئەۋەتىلگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن قۇراما قەلئەسىنىڭ تۆرىلىكىگە تەيىنلەنگەن. 1864-يىلى ئالىمقۇل بىلەن بىللە تاشكەنت شەھىرىنى روسلاردىن قوغداش ئۇرۇشىدا، روس گېنېرالى چېرنىياۋنىڭ قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ ئالاھىدە باتۇرلۇق كۆرسەتكەن. دەل شۇ پەيتتە ئالىمقۇل تۈركىستاننىڭ شەرقىدىكى خىتاي ئىستىلاسىغا قارشى ئۇرۇشقا جاھانگىر خوجىنىڭ ئوغلى بۇزرۇكخاننى شەرقىي تۈركىستانغا ئەۋەتىلىشتە، ياقۇپبەگنى قوماندانلىققا تەيىنلەپ ئەۋەتتى.

ياقۇپبەگ 1865-يىلى ئاز قوشۇنلىرى بىلەن قەشقەرگە قاراپ يولغا چىقتى. بۇ مەزگىلدە، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ۋەزىيىتى تولىمۇ كەسكىن ئىدى. 1862-يىلى گەنسۇدىكى مۇسۇلمان خىتايلار چىڭلۇق ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئىسلام ھاكىمىيىتىنى قۇرغاندىن كېيىن، شەرقىي تۈركىستاندىمۇ، ئۈرۈمچى، تۇرپانلاردا ھاكىمىيەتنى ئالغان ئىدى. قىرغىز سىدىقبەگ قەشقەر شەھىرىنى ئېلىپ خىتاي ھاكىمىيىتىنى يىقىتقان ئىدى. ئەمما قەشقەر، يېڭى شەھەر، يەكەن يېڭىسارلاردا خىتايلار قورغانلارغا بېكىنىۋېلىپ قارشىلىق كۆرسىتىۋاتاتتى. بۇزرۇكخان قەشقەردە خان دەپ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ياقۇپبەگ يۇقىرى دىپلوماتىيە تاكتىكىسى، يۈكسەك ئىسلام ئۇقۇمى ۋە تالانتلىق ئەسكىرى ماھارىتىگە تايىنىپ، تىزلىكتە ئۆزى خان بولىۋالغان بەگلىكلەرنى بىرلىككە كەلتۈردى. غەلىبىلىك ئۇرۇشلار ئارقىلىق خىتاي باسمىچىلىرىنى مەغلۇپ قىلىپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىقى ئۈچۈن تۇنجى قەدەمنى تاشلىدى.

1864-يىلى شەرقىي تۈركىستان ئاساسى جەھەتتىن بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. ياقۇپبەگ مۇنتىزىم دۆلەت ئاپپاراتى ۋە قانۇنى تۈزۈملىرىنى بەرپا قىلدى. ئىسلامى شەرىئەت سىياسىتىنى ھۆكۈمران ئورۇنغا كۆتەردى. مالىيە-ئىقتىسادى تۈزۈملەرنى بەلگىلىدى. مۇنتىزىم دۆلەت ئارمىيىسىنى ۋە ماقچى قىسىملىرىنى تەشكىللىدى. تاشقى دۆلەتلەر بىلەن دىپلوماتىيە سىياسىتى ئېلان قىلدى. پېتىربورگ، كالكۇتتا، ئىستامبول ۋە لوندوندا تۇرۇشلۇق ئەلچىلەرنى تەيىنلىدى. خەلق ھۆررىيەت ۋە مۇستەقىللىقتىن بەھرىمان بولدى.

پۈتۈن تۈركىستاننى غەربتە روسلارنىڭ، شەرقتە خىتايلارنىڭ تاجاۋۇزىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، بۈيۈك تۈركىستان دۆلىتىنى قايتا قۇرۇش غايىسىنى تىكلىگەن تالانتلىق دۆلەت قۇرغۇچىسى - ياقۇپبەگكە 1872-يىلى تۈركىيە سۇلتانى «تۈركىستان ئەمىرى» پەخرى ئۇنۋانىنى تەقدىم قىلدى. تۈركىستان خەلقى ئاتالىق غازى ئۇنۋانىنى بەردى. بەگدۆلەت نامى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر بولدى.

يۈزسىز چەتئەل جاھانگىرلىرىنىڭ مالىيە ياردىمى بىلەن ئەسكەرلىرىنى قورالدۇرغان خىتاي باسمىچىلىرى، روسىيەنىڭ تەمىناتى بىلەن بۇ ئالتۇن زېمىنغا يەنە زەھەرلىك قولىنى سوزدى. 1876-يىلى 8-ئايدا خىتاي قوشۇنلىرى ئۈرۈمچىنى ئىگىلىدى. بىگۇناھ تۈركىستان خەلقى قانلىق قەتلىئام قىلىنىپ، ئۈرۈمچىدە قان دەرياسى ئاقتى. 11-ئاينىڭ 6-كۈنى ئىككى ئاي قەھرىمانلارچە ئۇرۇشۇپ، تەسلىم بولمىغان ماناستىكى تۇڭگان ئارمىيىسى دەھشەتلىك قىرغىن قىلىندى، پۈتۈن شەھەر خەلقى قەتلىئام قىلىندى. ھەتتا داۋۇت خەلىپە قاتارلىقلارنىڭ جەسەدى گۆرلۈكتىن چىقىرىلىپ كۆيدۈرۈلدى. ئىنسان قېلىپىدىن چىققان خىتايلار، دۇنيادا ھېچ كۆرۈلۈپ باقمىغان ۋەھشىلىك بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھەر تەرىپىگە ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

1877-يىلى 5-ئاينىڭ 1-كۈنى ئاتالىق غازى - ياقۇپبەگ خىتاي ئىستىلاچىلىرىنىڭ سۇيىقەستى ۋە خائىنلارنىڭ ساتقۇنلۇقى تۈپەيلىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچراپ شېھىت بولدى. ئۇنىڭ ئۆلۈمى خىتاي ئەسكەرلىرىنىڭ يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ شەرقىي تۈركىستاننى پۈتۈنلەي ئىستىلا قىلىشىغا يول ئېچىپ بەرگەن بولسىمۇ، مىللىتىمىز ئۇنىڭ بۇ دانا رەھبىرىنى ئۇنۇتماي ھەر زامان ياد ئەتمەكتە.

يۈرىكى ۋەتەنگە تەلپۈنگەن رەسسام

بۇ يىل 3-ئاينىڭ 18-كۈنى، ئۆزبېكىستاندا ياشاۋاتقان ئاتاقلىق ئۇيغۇر رەسسام ئۆمەر مەنسۇر ئىدرىس ئوغلىنىڭ ئەنقەرە ۋاقىپ بانكىسى مەدەنىيەت مەركىزىدە ئۆتكۈزگەن مايبوياق رەسىم كۆرگەزمىسى، تۈركىيەدىكى ھەۋەسكارلارنىڭ كۈچلۈك دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىدى. بۇ قېتىمقى كۆرگەزمىگە ۋەتىنىمىز شەرقىي تۈركىستاننىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرى ۋە شەرقىي تۈركىستان ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى جانلىق، ئوبرازلىق تەسۋىرلەنگەن 17 پارچە مايبوياق رەسىم قويۇلغان بولۇپ، بۇ كۆرگەزمە تۈركىيە خەلقىنىڭ شەرقىي تۈركىستاننى ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى تۇرمۇش ئادەتلىرىنى چۈشىنىشىدە، ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى.

رەسسام ئۆمەر مەنسۇر ئىدرىس ئوغلى 1947-يىلى قازاقىستاننىڭ يەركەنت شەھىرىدە تۇغۇلغان بولۇپ، بالىلىق چاغلىرىدىلا رەسىم سىزىشقا ھېرىسمەن ئىدى، ئۇ ھەمىشە ئاتا-بوۋىلىرى ياشىغان مۇقەددەس تۇپراق شەرقىي تۈركىستاننى ۋە ئۇ يەردە ياشاۋاتقان خەلقىنىڭ ئوبرازىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ سىماسىنى قەغەز يۈزىگە چۈشۈرۈشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئەنە شۇنداق ھەۋەس بىلەن 1970-يىلى بىر تەرەپتىن قۇرۇلۇشتا ئىشچى بولۇپ ئىشلەپ، يەنە بىر تەرەپتىن يەرلىك رەسساملىق كۇرسىغا كىرىپ رەسىم سىزىشنى ئۆگەندى. 1974-يىلى ئۇ تاشكەنت مەدەنىيەت ئىنستىتۇتىغا ئىمتاھان بېرىپ كىرىپ، تاكى 1980-يىلغىچە بۇ ئىنستىتۇتنىڭ رەسساملىق كەسپىدە ئوقۇدى. 80-يىلى مەكتەپ پۈتتۈرگەندىن كېيىن، ئىنستىتۇتنىڭ ئۆزىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالدى. گەرچە ئۆمەر مەنسۇر ئىدرىس ئوغلى ھاياتىدا بىرەر قېتىممۇ شەرقىي تۈركىستانغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان بولسىمۇ، ئەمما پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋەتەن، مىللەت مۇھەببىتىگە تولغان بۇ رەسسامنىڭ سىزغان رەسىملىرىنىڭ ھەممىسىدىلا شەرقىي تۈركىستاننىڭ سېھىرلىك قىياپىتى ۋە شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ قەيسەر، باتۇر قىياپىتى ئوبرازلىق، جانلىق ۋە ئەينەن ئىپادىلەپ بېرىلگەن.

1985-يىلى ئۆمەر مەنسۇر ئىدرىس ئوغلى ئۆزىنىڭ ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ئارقىلىق، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى رەسساملار جەمئىيىتىگە ئەزا بولۇپ كىردى، ئۇنىڭ سىزغان رەسىملىرى ئەنگلىيە، پارىژ، ئامېرىكا، ھىندىستان قاتارلىق جايلاردا ئۆتكۈزۈلگەن رەسىم كۆرگەزمىلىرىگە قويۇلۇپ، چەتئەل مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. ھازىرغىچە ئۇنىڭ ئىككى پارچە رەسىمى موسكۋا مۇزېيىغا، 80 پارچە رەسىمى تاشكەنت مۇزېيىغا قويۇلۇپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۈچۈن زور شان-شەرەپ قازاندى.

3-ئاينىڭ 31-كۈنى ئۆمەر مەنسۇر ئىدرىس ئوغلى ئىستانبۇلدا گېزىتىمىز مۇخبىرىنىڭ زىيارىتىنى قوبۇل قىلغاندا مۇنداق دېدى: «گەرچە مەن ھازىرغا قەدەر شەرقىي تۈركىستانغا بېرىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان بولسام، ئەمما پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۇيغۇرلار ياشاۋاتقان رايونلارنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك تەكرار-تەكرار كەزدىم، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزەتتىم ۋە تەتقىق قىلدىم، مويسىپىتلار بىلەن كېچە-كېچىلەپ مۇڭداشتىم، مىللىتىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ياشاش ئۇسۇللىرىنى ئۆگەندىم، ئۆتكەندە تاشكەنتكە زىيارەتكە كەلگەن شەرقىي تۈركىستانلىق مەشھۇر رەسسام غازى ئەھمەت بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇنىڭدىن كەسپى جەھەتتە تەلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم. مېنىڭ ئاخىرقى ئۈمىدىم يېقىن مەزگىل ئىچىدە ۋەتىنىم شەرقىي تۈركىستاننى قانغىچە زىيارەت قىلىشتىن ئىبارەت!».

ئاتالمىش «مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى»

ئاخىلىل بوزقۇرت

مىللىي مەسىلە، روسىيەدە دېموكراتىيە تىكلىنىپ، ھەرقايسى جۇمھۇرىيەتلەر مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ ئۆز تەغدىرىنى ئۆزى قولىغا ئالغاندىن كېيىن، خەلقئارادىكى ئەڭ مۇرەككەپ ۋە ھەل قىلىش ئەڭ قىيىن دەپ قارالغان مەسىلىدىن مۇستەملىكە ئىچىدە قالغان مىللەت ئۆز دۆلىتىنىڭ ئۆزى ئىگە بولۇش پۇرسىتىگە ئېرىشىلا ھەل بولىدىغان مەسىلىگە ئايلاندى. مىللىي مەسىلىنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنى ئىچكى جەھەتتە قاتتىق تەندىشكە سالدى. چۈنكى، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، دېموكراتىيىگە يۈزلەنگەن خەلقئارا ۋەزىيەت، خىتاي كوممۇنىستلىرىنىڭ ئارزۇسىغا ئەزەلدىن توغرى كەلمەيدۇ. شۇڭا، بۇ خەلقئارا ۋەزىيىتىگە تاقابىل تۇرۇش ۋە قول ئاستىدىكى مىللەتلەرنى ئىدارە قىلىشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن تېبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە جۈملىدىن شەرقى تۈركىستاندا «مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى» نى يۈرگۈزدى. بۇ ئارقىلىق «ئىدىيولوگىيە ساھەسى ۋە ئىدىيە، مەدەنىيەت بازىسىنى پرولېتارىيات ئىدىيىسى ۋە سوتسىيالىزم ئىدىيىسى ئارقىلىق ئىگىلەش ھەمدە بۇ بازىلارنى ماركىزمغا سادىق ۋە پارتىيىنىڭ لۇشيەنىنى ئىجرا قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ قولىغا مەھكەم تۇتقۇزۇش كېرەك» دېگەننى باھانە قىلىپ تەشۋىقات، مائارىپ، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقاتى، ئەدەبىيات - سەنئەت، رادىئو، كىنو، تېلېۋىزىيە، ئاخبارات، نەشرىيات قاتارلىق ئورۇنلاردىكى يەرلىك مىللەتتىن تەركىب تاپقان ناھايىتى كۆپ ساندىكى مۇتەخەسسىس، ئالىم، زىيالى، كادىر ۋە كەسىپ ئىگىلىرىنى ئىشتىن، كەسىپتىن توختاتتى، «شىنجاڭ ئەزەلدىن جۇڭگونىڭ بىر قىسمى»، «ئۇيغۇرلار جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ بىر ئەزاسى» دېگەننى مەجبۇرى تېڭىپ، ئۇنى قوبۇل كۆرمىگەن ۋە ئۇنىڭغا قارشى پاكىت، دەلىل كۆرسەتكەنلەرنى «مىللىي بۆلگۈنچىلىك ئىدىيىسىنى تارقاتتى»، «مۇستەقىللىقنى تەرغىپ قىلدى»، «خەنزۇلارغا قارشى تۇردى» دېگەن تۆھمەتلەر بىلەن قولغا ئالدى، ھەتتا «ئەكسىلئىنقىلابچى» دەپ ئېتىپ تاشلىدى. بۇنىڭ بىلەن شەرقى تۈركىستان يەرلىك مىللەت مۇتەخەسسىسى، ئالىملىرى، زىيالىيلىرى، كادىرلىرى ۋە كەسىپ ئىگىلىرى جۈملىدىن خەلق ئاممىسى ئۆزلىرىنىڭ ئادىل، ئىلمىي قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتىن مەھرۇم قالدى. ھەرقانداق كۆز قاراش ۋە تەتقىقات چوقۇم كوممۇنىستىك پارتىيە، سوتسىيالىزم ۋە خىتايلارنىڭ مەنپەئەتى شۇنداقلا ئېھتىياجىغا پايدىلىق بولۇشى شەرت قىلىندى.

دەرۋەقە، قاچان، قەيەردە ئېزىلىش، زۇلۇم، ناھەقچىلىق ۋە قىرغىنچىلىق بولىدىكەن شۇ ۋاقىت، شۇ يەردە ئۇنىڭغا قارشى ئىنقىلاب بولغىنىدەك شەرقى تۈركىستان خەلقى يېقىنقى بىر نەچچە يىل ئىچىدە نۇرغۇن قېتىم، بىر قانچە ئون شەھەر ۋە يېزىلاردا خىتاي كوممۇنىستلىرىغا قارشى قوراللىق ۋە قورالسىز چوڭ - كىچىك ئىنقىلابلارنى ئېلىپ باردى. ۋاھالەنكى ھەرقانداق ئىنقىلاب ئاساسسىز بولمىغىنىدەك، شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى تارىختىن بۇيان ئېلىپ بارغان ئىنقىلابلىرى مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان تارىخى، جۇغراپىيە، مىللىي ۋە مەدەنىيەت ئاساسقا ئىگە.

بىرىنچى، ئالدى بىلەن تارىخى نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتساق، ئۇيغۇرلار تارىختا ئۇيغۇر - ئورخۇن قاغانلىقى، قاراخانىلار دۆلىتى، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقى، ئۇيغۇر كۈسەن خانلىقىغا ئوخشاش ئون نەچچە ئۇلۇغ، قۇدرەتلىك، باي، مەدەنىيەتلىك دۆلەت قۇرغان. خىتاي پادىشاھلىقىنىڭ خەن ئۇدى زامانىدا شەرقى تۈركىستانغا جاڭ چيەننى ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن. ئەلچى دېگەن بىر دۆلەت بىلەن باشقا بىر دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدىغان دۆلەت ۋەكىلىدۇر. بۇ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، تارىختا شەرقى تۈركىستان مۇستەقىل دۆلەت سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ، خىتاي بىلەن دۆلەت ئەلچىلىرىنى كۈتۈشۈلگەن.

ئىككىنچى، جۇغراپىيە جەھەتتىن قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان خىتاي چېگرىسى سەددىچىن سېپىلىدىن ناھايىتى يىراق تۇرىدۇ. يەر كۆلىمى 1 مىليون 848 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ قازاقىستان، روسىيە، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، موڭغۇلىيە، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستان بىلەن خوشنا. شۇنىڭدەك قەدىمقى ۋە ھازىرقى پائالىيەتلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشىدىن ھاسىل بولغان روشەن دەرىجىدىكى تارىخى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكلەر ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئاسارە - ئەتىقىلەر، مەدەنىي مىراسلار، تاش ئويمىلار، ئۆڭكۈرلەر بار.

ئۈچىنچى، مىللىي نۇقتىدىن قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان مىللىتى قان سىستېمىسى ۋە تىل، ئۆرپ - ئادەت، دىنىي ئېتىقاد، ئىقتىسادىي تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەردە خىتاي مىللىتىگە تامامەن ئوخشىمايدۇ. ئۇلار ئىنسانىيەت ھازىرغىچە ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ئىجتىمائىي تەرەققىيات باسقۇچىنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، شەرقى تۈركىستاندا نەچچە مىڭ يىللاردىن بېرى مۇستەقىل ياشاپ كەلگەن يەرلىك مىللەتتۇر.

تۆتىنچى، مەدەنىيەت جەھەتتە قارايدىغان بولساق، شەرقى تۈركىستان مىللىتى ئۆزىگە خاس مەدەنىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇنى ھازىرقى ئىسلام دۇنياسى ئومۇمىيۈزلۈك ئېتىراپ قىلدى. يەنى بۈگۈندىن تۆت مىڭ يىل بۇرۇن ئۇيغۇرلار تارىخ دەۋرىگە كىرگەن بولۇپ ئۆز يېزىقىنى ئىجاد قىلغان. كىيىم - كېچەك، ئولتۇراق جاي، ناخشا - مۇزىكا، ئۇسۇللىرى ئاجايىپ، خىلمۇخىل ۋە ئۆزگىچە بولۇپ، تارىختىن بېرى «ناخشا - ئۇسۇل ماكانى» دەپ ئاتىلىپ كەلمەكتە.

لېكىن، خىتاي كوممۇنىستلىرى ئەنە شۇ تارىخى، جۇغراپىيىۋى، مىللىي ۋە مەدەنىيەت دەلىللىرىگە ئەزەلدىن ھۆرمەت قىلماي، شەرقى تۈركىستان مىللىتىنى ئىزچىل تۈردە كەمسىتىپ، ئالداپ، ئېزىپ ۋە قىرغىن قىلىپ كەلمەكتە. سىياسى جەھەتتە پۈتۈنلەي تەڭسىز مۇئامىلە قىلدى، خەلققە قىلچە ئەركىنلىك بەرمىدى؛ ئىقتىسادى جەھەتتە پۈتۈنلەي مۇستەملىكىچىلىك ئېكسپلاتاتسىيە شەكلىنى قوللىنىپ خەلقنىڭ قان - تەرىنى شوردى. مۇنبەت يەرلىرىنى زورلۇق بىلەن ئىگىلەپ، بايلىقلىرىنى بۇلاپ كەتتى؛ مەدەنىيەت جەھەتتە ئاسسىمىلياتسىيە قىلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، يەرلىك مىللەت مەدەنىيىتىنى يوقىتىش غەرىزىدە بولدى؛ خەلقنى نادانلىقتا تۇتۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، خەلقنىڭ ئىلىمگە بولغان ئىنتىلىشىنى بوغدى؛ شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە بىر پۈتۈن تۈرك مىللىتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ تۈرك قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى چەك - چېگرىنى ئىنتايىن ئېنىق دەرىجىدە ئايرىپ، ئۆز ئارا ئىشەنمەسلىك، بىر - بىرىدىن ئەنسىرەش، گۇمانلىنىش ۋە ئۆچمەنلىشىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. مانا بۇ خىل ئاتالمىش «مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى» ئاقىۋەتتە سىياسى جەھەتتە زۇلۇم قىلىش، ئىقتىسادى جەھەتتە ئارقىدا قىلىش، ئازابلىنىش، مەدەنىيەت جەھەتتە قالاقلىق ۋە كەينىگە چېكىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇڭا، قەتئى كەسكىن ئېيتىش كېرەككى، ئاتالمىش «مىللىي سىياسەت قايتا تەربىيىسى» — دەل مۇستەملىكىچىلىكنى كۈچەيتىش تۈسىنى ئالغان خىتاي مىللەتچىلىكىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

(بېشى 15 - بەتتە)

مەمۇرى خادىملىرىنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇۋالغاندىن تاشقىرى مەخپى چاقلارنىڭ سانائەت شەھەرلىرىنى، ئاھالىلىرىنى بەرپا قىلدى. شىخەنزە، كۆيتۇن، قارىماي، ئۈرۈمچى قاتارلىق شەھەرلەردە چىن مىللىتىنىڭ نىسبىتى 94 - 99% قەدەر بولۇپ ئاساسەن ئىگىلەپ ئالدى. ئۇنىڭدىن باشقا شەرقى تۈركىستان زېمىنىدىكى ئىزچىل ياتقۇلى، ساناجى، ئىلى قاتارلىق ئوبلاستلارنى ۋە بىر مۇنچە ناھىيە، بازارلارنى ئۇيغۇرلاردىن باشقا مىللەتلەرگە بۆلۈپ بەردى ۋە بىۋاسىتە باشقۇرۇپ بولۇۋالدى. ئۆز ئارا مەنپەئەت توقۇنۇشى پەيتلىرىنى تېرىپ، ئۆز ئىچىدىن زىددىيەتلەشتۈرۈپ پايدىلىنىش ئۇسۇلىنى قوللاندى. نەتىجىدە، ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇق ۋە يۈزەكىگە ئايلىنىپ قالدى.

5- سىياسىي، تارىخى جەھەتتىن ئىنكار قىلىش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نەسەبىنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىست ھۆكۈمىتى ھازىرغا قەدەر ئاھالىلەر، مىللەتلەر نوپۇس سانىنى بۇرمىلاش ۋە يالغان مەلۇم قىلىشتەك ۋاستە ئارقىلىق، مىللىي نەسەبنى سىياسى ئېھتىياجى ئۈچۈن ماسلاشتۇرۇپ مىللىي تېررىتورىيە ساھەسىنى ئالداپ كەلمەكتە. ئاپتونوم رايون ۋە ئۇنىڭ سىياسىي قالاپ قىلىش ۋە خەلقئارا جامائەتنى يوشۇرۇش ئۈچۈن چىن سانى نوپۇسىنى 6 - 7 ھەسسە ئازلىتىپ مەلۇم قىلماقتا. شەرقى تۈركىستان خەلقىنى بولسا 7 - 8 ھەسسە ئازلىتىپ مەلۇم قىلماقتا. مەسىلەن: ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسىنىڭ ھەر بىر بۆلۈك قىسمىدا 2 مىڭدىن 4 مىڭغىچە قەدەر جەڭچىلىك بار بولۇپ بۇلار ئۆز ئائىلىسى بىلەن 1 مىليوندىن ئاشىدۇ. غەربى شىمال ھەربى رايونى ئارقا سەپ تەمىنات مىنىستىرلىكى شەرقى تۈركىستاندىكى دۆلەت مۇداپىئە قىسىملىرى ئۈچۈن ئېھتىياجىغا بىر مىليون جۈپ سىلىق قوي تېرىسى سېتىۋالىدىغانلىقىنى ئاشكارىلىغان. بۇلار ئائىلىلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئەلبەتتە 2 مىليوندىن ئاشىدۇ. ھازىر 7 مىليون دەپ ئېلان قىلىنىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى 1984 - يىلى گۈيجۇ ئۆلكىسىدىكى كەچلىك گېزىتىدە 9 - 10 مىليون دەپ تەساددىپى ئېلان قىلىنغان. بۇ خەۋەر شۇ يىلى ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتىدە تەرجىمە قىلىنىپ ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، جاۋابكار سۈرۈشتۈرۈلگەندە، ئېلان قىلغۇچى بۇ ساننى بېيجىڭدىكى مەركىزى ستاتىستىكا ئورگانلىرىدىن ئالغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. شۇنى ئېيتىشكى، ستاتىستىكا ئىلمىنىڭ قانۇنىيەتلىرىگە ئاساسلانغاندا ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇسى ئاللىقاچان 20 مىليونغا يېقىنلاشتى.

چىن سىياسەتچىلىرى يېقىنقى يىللاردا بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ، زېمىن داۋاسىدا مۇتەھەملىك باسقۇچىغا ئۆتتى. ئۇلار يالغانچى تارىخچىلاردىن پايدىلىنىپ يالغان تارىخ ياساپ چىقىپ «ئۇيغۇرلار 840 - يىلى ئورخۇن بويلىرىدىن كەلگەن، شەرقى تۈركىستان ئەسلىدە چىنلارنىڭ زېمىنى» دېگەن ئويدۇرمىنى بازارغا سالدى. ناھايىتى ئايانكى ئۇلار خەلقئارالىشىشقا قاراپ كېتىۋاتقان شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ زېمىن داۋاسىدا ئاۋال مۇشت ئېتىشقا ھازىرلانماقتا.

6- زېمىن سېتىش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نەسەبنى بۇزۇش

1992 - يىلى 6 - ئايدا چىن مەركىزى ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە خەلقئارا سودا كېلىشىمى يىغىنى چاقىرىپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ يەر زېمىنى، كان بايلىقلىرىنى ۋە سانائەت بازىلىرىنى ئاشكارا كىرىشتۇرۇش، بېرىش، سېتىپ بېرىش توختاملىرىنى تۈزۈشتى. ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ئۇيغۇر يېزىلىرىدىن ئەنەنىۋى ئەتراپىدىكى تۈرلۈك زېمىنلارنى چەتئەللىك سودىگەرلەرگە 70 يىللىق ئىجارىسى بىلەن ئالدىراپ سېتىۋەتتى. بۇ مەسىلىدە ھېچكىم ئاپتونومىيە قانۇنلىرىنى ئويلاپمۇ قويمىدى.

(بۇ ماقالىنىڭ داۋامى گېزىتىمىزنىڭ كېيىنكى سانىدا)

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ۋە ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى

ئالىي مۇھەررىر (پروفېسسور) ئابلىكىم باقى ئىلتەبەر

(ماقالىنىڭ بېشى گېزىتىمىزنىڭ 1 - سانىدا)

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنىڭ خاراكتېرى ۋە مەخسىدى

چىن كوممۇنىست ھۆكۈمىتى 1982 - يىلى مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىنى بىر قۇر بېكىتىپ ئاساسىي قانۇنغا كىرگۈزدى ۋە شۇ ئاساستا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى رەسمىي ئېلان قىلدى. شۇنداق قىلىپ بۇ قانۇننى بارلىق مىللىي مۇناسىۋەت، مىللىي مەسىلە ھەم مىللىي سىياسەتلەرنى تۈزۈش ۋە بىر تەرەپ قىلىشنىڭ تۈپ قانۇنى دەپ مۇئەييەنلەشتۈردى.

ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ مەخسىدى: «ئاساسىي پىرىنسىپتا چىڭ تۇرۇپ، كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىش»تىن ئىبارەت. شۇڭلاشقا ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ بېشىدىلا كوممۇنىستلارنىڭ رەھبەرلىكىدە، ماركسىزم ۋە پىكىرىسىدە، دىكتاتۇرا تۈزۈمىدە، سوتسىيالىزم يولىدا چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئالدىنقى شەرت ئېنىق كۆرسىتىلگەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە دۆلەتنىڭ بىرلىكى، چىن مىللىتىنىڭ مەنپەئەتى، چىن مىللىتى بىلەن ئىتتىپاق بولۇش، تۈزكۈچىگە تايىنىش، قاتتىق پىرىنسىپال بولۇش (ئاساسىي قانۇنغا سادىق بولۇش) قاتارلىق بەش تۈرلۈك كاپالەت پىرىنسىپى ئالدىن ئالا بەلگىلەنگەن. ئاپتونومىيە قانۇنىدا تۆۋەندىكىدەك بەلگىلىمىلەر بار:

«ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ھەممىسى جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى»، «مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ ئومۇمىي مەنپەئەتىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى، يۇقىرى دەرىجىلىك دۆلەت ئورگانلىرى تاپشۇرغان ھەر خىل ۋەزىپىلەرنى ئاكتىپ ئورۇنلىشى لازىم»، «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋە بۆلگۈنچىلىك سالىدىغان ھەر قانداق ھەرىكەتلەرنى پەيدا قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك جايلار ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىش روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۆلەتكە تۆھپە قوشۇشى لازىم»

ھەممىگە مەلۇم، چىن ھۆكۈمىتى بىر پارتىيىنىڭ زومىگەرلىكى ئاستىدىكى ۋەھشىي دىكتاتورلۇقتىكى فېئودال، فاشىست ھاكىمىيەت. ئۇنىڭ تۈزگەن ئاپتونومىيە قانۇنى ئوخشاشلا خاراكتېرى جەھەتتە يۇقىرىدا بايان قىلىنغىنىدەك ئۇ پارتىيىنىڭ سىياسىي خاراكتېرىدىن ئايرىلالمايدۇ. يەنى قانداق قىلىپ ھەربىي ھاكىمىيەتنى كۈچەيتىش ۋە ساقلاپ قېلىش مەسىلىسىدە، ھەممىنى جۈملىدىن ئىستراتېگىيە ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە ئىنتايىن مۇھىم بولغان ئازسانلىق مىللەتلەر مەنپەئەتىنى رەھىمسىز قۇربان قىلىۋېتىدۇ. ئۇ مەزمۇن چىن ھاكىمىيىتىنىڭ ئاپتونومىيە قانۇنى زوراۋانلىق خاراكتېرىدىكى قانۇندىن ئىبارەت.

ئۇلار نېمە ئۈچۈن بۇنداق زوراۋانلىق خاراكتېرىدىكى قانۇننى يۈرگۈزىدۇ؟

بىرىنچىدىن، چىن ھاكىمىيىتى خەلقئارادا ئۆزىنى يىللاردىن بېرى «بەش پىرىنسىپ»نى ھەدەپ بازارغا سېلىپ، دۆلەتلەر دىپلوماتىيىسىدە، ئىچكى ئىشلارغا ئارىلاشماسلىق پىرىنسىپىنى ئالدىن شەرت قىلىپ ئادەتلەندۈرۈۋالغاندىن كېيىن، بېسىۋالغان زېمىنلىرىنى ۋە بۇ زېمىنلاردىكى زورلۇقلىرىنى دۇنيادا قانۇنلاشتۇرۇشنى شۇئار قىلىپ چەتئەللىكلەرنىڭ ھەۋەس قىلىشىنى مەقسەت قىلىدۇ. ئىككىنچىدىن، قانۇن ئۈستۈنلۈكى قوللىنىلغانغا ۋە زورلۇق ۋاستىسى بولۇپ، سىياسىي جەھەتتە جامائەت پىكرىنى تەييارلاپ ھەممە ئىش قانۇن بىلەن كېتىۋاتىدۇ، ياكى «قانۇنغا خىلاپلىق قىلغانلار جازالىنىدۇ» دېگەندەك ئەندىشىسىز پىكىر ئېقىمىنى پەيدا قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىقىغا يول قويماسلىق، ئۇلارنى كەلگەندە ئاشكارا باستۇرۇش ئېلىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۈچىنچى، ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ تېررىتورىيە ھوقۇقىنى ئىنكار قىلىپ، ئۇلارنىڭ مىللىي ۋەتىنىنى ۋە مەدەنىيەت، تارىخ، ئۆرپ - ئادەتلىرىنى يوق قىلىپ چىنلاشتۇرۇش ئارقىلىق يۇرتلارغا ئىگە بولۇۋېلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. تۆتىنچى، ئازسانلىق مىللەت رايونلىرىنىڭ زېمىنى كەڭ، بايلىقى مول، يېرى مۇنبەت بولغاچقا، بىر مىليارددىن ئارتۇق چىنلىقلارنى بېقىش ۋە ھەربىي ھاكىمىيىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئىقتىسادى ۋە بايلىقلىرىنى قانۇنىي زوراۋانلىق ئۇسۇلى بىلەن بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئۇنىڭ ئۈچۈن چىن ھاكىمىيىتى، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ بىر قانچە ماددىلىرىدا ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەنپەئەتلىرى ۋە مەدەنىيىتى، دىنىي ئەركىنلىكلىرى ھەققىدە بىرمۇنچە يالغان ۋەدىلەرنى بېرىپ قويغان. بىراق ئەمەلىيەتتە ئالدى بىلەن ئاساسىي قانۇندىكى چىن مىللىتىگە بېرىلگەن ھوقۇقلاردىن يەرلىك نەرسىلا قالمىغان، مۇھىمى ئاپتونومىيە قانۇنىدا تۈپ خاراكتېرلىك مەسىلىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئازسانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن بىرمۇنچە چەكلىمە، چېگرا ۋە يول قويماسلىق نۇقتىلىرى بېكىتىلگەن. دۇنيا جامائەتچىلىكىگە مەلۇم بولغىنىدەك، چىن زېمىنىنىڭ يېرىمىغا تەڭ كېلىدىغان شەرقىي تۈركىستان زېمىنىدا ئىنتايىن مول يەر ئاستى بايلىقلىرى بار، ئورمان، سۇ بايلىقلىرى مول. ئۇنىڭ ئۈستىگە يەرشارى ئىستراتېگىيىلىك زېمىن ئەۋزەللىكىگە ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئۈچۈن ئوڭايلىق شارائىتلارنى ياراتقان. چىن ھۆكۈمىتى ئۈچۈن گۆھەر زېمىن ئاتالغان شەرقىي تۈركىستان، بۈگۈنكى كۈندە يۈز تۈمەنلىكلىرى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى يايلاق مەنبەسى، خام ئەشيا كانى، سودا - سېتىق بازىرى بولۇپلا قالماي، بەلكى غەرب ئەللىرى ئۈچۈن ئېچىلغان دەرۋازىدىكى «ئوتتۇرا تەل ماكان» بولۇپ قالماقتا. چىن ھۆكۈمىتى بۇ خىل ئەۋزەل شارائىتتىن قانۇنىي پايدىلىنىش مەخسىدىدە، جۇغراپىيىۋى جەھەتتىن قانۇنى ئىگىلەش، سىياسىي جەھەتتىن قانۇنى تەسىر كۆرسىتىش، ئىقتىسادىي جەھەتتىن قانۇنى تالان - تاراج قىلىش، ئەسكىرى جەھەتتىن قانۇنى زومىگەرلىك قىلىشتىن ئىبارەت بىر يۈرۈش قانۇنلاشتۇرۇش تاكتىكىسىنى يۈرگۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنىنى زورلاپ تاڭدى.

چىن ھۆكۈمىتىنىڭ مىللىي ئاپتونومىيە قانۇنىدا، «قانۇندا بەلگىلەنگەن ھوقۇق دائىرىسىدە»، «ئەمەلىي ئەھۋالغا قاراپ»، «مۇمكىنقەدەر»، «ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە»، «مۇۋاپىق ساندا»، «مەلۇم نىسبەتتە»، «ئەمەلىي ئېھتىياجغا قاراپ...»، «يۇقىرىدىن تەستىقلىنىپ»، «ئومۇمەن ...»، «ئالدى بىلەن ...»، «مۇۋاپىق ئېتىبار ...»، «بەلگىلەنگەن دائىرىدە ...» دېگەندەك ئوخشاش مۇجمەل، تۇترۇقسىز، چېگراسىز، ئىككى ياقلىمىلىققا ئىگە جۈملىلەر ناھايىتى كۆپ ئۇچرايدۇ. بىرمۇ مەسىلىدە ئېنىق، مۇقىم ۋە كەسكىن بەلگىلىمە بېرىلمىگەن. مانا بۇ مەسىلە، مىللىي ئاپتونومىيە قانۇنىنىڭ ئەمەلدىكى مەخسىدىنى يوشۇرۇش، يالغان ئىبارىلەر بىلەن نىقابلاش، ئوڭاي تېپىنىشلىش ۋە ئەمەلىيەتتە ئىجرا قىلماسلىقتەك تۈپ خاراكتېرىنى ئوچۇق يورۇتۇپ بەرگەن.

1955 - يىلى شەرقىي تۈركىستاندا مەجبۇرىي قۇرۇلغان ئاتالمىش «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى» دەپ ئاتالغان قورچاق ھاكىمىيىتىنىڭ 45 يىلغا يېقىن بىر گىرىنچلىق ھاياتى، چىن كوممۇنىستلىرىنىڭ رەزىل مەخسىدىنى ناھايىتى ئوچۇق ئاشكارلاپ بەردى.

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى

مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە - مىللەت تەركىبى، تېررىتورىيە چېگرىسى، مەمۇرىي ئورنى، ئاپتونومىيە ھوقۇقى، ئىچكى - تاشقى مۇناسىۋەتلىرى قاتارلىق تۈپ مەسىلىلەرگە چېتىشلىق بولغان ئۇقۇم بولۇپ ئۇ ئالدى بىلەن مىللىي تېررىتورىيە، ئاپتونومىيىلىك ئورگان، ۋە ھوقۇقتىن ئىبارەت ئۈچ مۇھىم ئامىلدىن تەركىب تاپقان بولىدۇ.

مىللىي تېررىتورىيە - مۇئەييەن مىللەتنىڭ تارىختىن بۇيان ياشىغان زېمىنى - ئانا ۋەتىنىگە قارىتىلغان ئاتالغۇ بولۇپ، كونكرېت زېمىن ھېچ دەخلىسىز ھالدا شۇ مىللەتكە تەئەللۇق مەڭگۈلۈك مىراستۇر. بۇندا ئۆز زېمىنىغا بولغان ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقىنى ھېچكىم ئىنكار قىلالمايدۇ، تارتىۋالالمايدۇ. ئەگەر بۇ مەسىلە ئىنكار قىلىنىدىكەن ياكى باشقىلار تەرىپىدىن تارتىۋېلىنىدىكەن ۋە ياكى قوشۇۋېلىنىدىكەن ئۇ ھالدا تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك جىنايىتى شەكىللىنىدۇ. ئۇزۇن نۆۋەتتە ھەرقانداق بىر مىللەتنىڭ ئۆز زېمىنىنى، مۇقەددەس ۋەتىنى بولغان بارلىق زېمىنىنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ.

چىن ھاكىمىيىتىنىڭ تارىختىن بۇيان سېرىق دەريا بويلىرىدىكى گۈۋادىلاردىن تارتىپ چىن سېپىلىنىڭ شىمالىدىكى بىر تالاي زېمىنلارغىچە بولغان تۈرك زېمىنلىرىنى خۇددى پىلە قۇرتىدەك يەپ ئۆز تەۋەسىگە قوشۇۋالغىنىنى ئازدەپ، بۈگۈنكى كۈندە يەنە 2 مىليون كۋادرات كىلومېتىرغا يېقىن قالغان ئۇيغۇر تۈركلىرىنىڭ زېمىنىنى يېۋېلىپ، ئۇنىڭغا مىللىي تېررىتورىيە ئاپىرىپ بېرىشنى ئۇلۇغ بىر مەنىلىك بولۇپ، تارىخ، جۇغراپىيىدىن خەۋىرى بار ھەرقانداق ئىنسان ئۈچۈن كۈلكىلىك ۋە تېتىقسىزلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئالدى بىلەن شۇنى قەتئىي مۇئەييەنلەشتۈرۈش كېرەككى، چىنلار شەرقىي تۈركىستانغا نىسبەتەن ئوچۇق - ئاشكارا تاجاۋۇزچىدۇر، شەرقىي تۈركىستاننىڭ بېگى (كوممۇنىست چىن) مۇستەملىكىچىدۇر.

چىن ھاكىمىيىتى، گەرچە شەرقىي تۈركىستان تېررىتورىيىسىنى شەكلەن ۋە قانۇنى ئېتىراپ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن تارىختىن بۇيان ھەرخىل سىياسىي ۋە ماددىي مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن ھەرتەرەپتىن پارچىلاپ، خوشنا دۆلەتلەرگە بېرىۋەتتى. چىن ئۆلكىلىرىگە يۆتكىۋەتتى، ئاشكارا قوشۇۋالدى. قىسقىچە 200 يىل ئىچىدە شەرقىي تۈركىستاننىڭ جۇغراپىيىۋى تېررىتورىيىسى خېلىلا كىچىكلەپ كەتتى. كوممۇنىستلار ھاكىمىيەت ئالغاندىن كېيىن، روسىيە بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ شەرقىي تۈركىستان زېمىنىغا قوراللىق بېسىپ كىرىپ ئۇنى ئىگىلىۋالدى. شۇندىن تارتىپ ئالدى بىلەن «جۇڭگونىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى» دېگەن ۋە بۆلۈنمەس مەنىدە ئاتىدى.

چىن كوممۇنىست ھاكىمىيىتى ئەڭ قەبىھ ۋاستە ۋە يۆنىلىشلەر بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ ھۇدۇدىنى ئىچكى قىسمىدىن پارچىلىدى ۋە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىشقا باشلىدى:

1 - ئاھالە كۆچۈرۈش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىستلىرى 1949 - يىلىدىن باشلاپ بۇرۇنقى قايتىشقا باشلىغان گومىنداڭ ئەسكەرلىرى ۋە ئاھالىسىنى ئالداپ تىنچلاندۇرۇپ شەرقىي تۈركىستاندا يەرلەشتۈردى. 1956 - يىلىغىچە 200 مىڭدەك ئەسكەر ۋە ئاھالىنى، شۇنىڭدەك 200 مىڭدىن ئارتۇق جىنايەتچىلەرنى يۆتكەپ چىقتى. ھەتتا مۇددەتسىز ھەپسكە بۇيرۇلغانلارمۇ ئەركىن ياشاش، ئۇرۇق - ئەۋلادىنى يۆتكەپ چىقىش ئىمتىيازىغا ئېرىشتى. 1962 - يىلىغىچە دەرىجىدىن تاشقىرى كۆچۈرۈش باھانىسى بىلەن 200 مىڭدەك ئەسكەر، چېگرا رايونغا يەرلەشتۈرۈلۈپ ئارا بىلەن بىر مىليوندەك ئەمگەك كۈچىنى يۆتكەپ كەلدى. شۇندىن باشلاپ يۆتكىگەن چىن ئۆلكىلىرىدىكىلەرگە قارىتا، «شىنجاڭ باي جاي»، «ئاسان كۈن ئالىدىغان جاي»، «تاغدا ئالتۇن، باغدا مېۋە، [illegible]»، «ئەمەلدار بولۇش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەل»، «جىنايەتچىلەرنىڭ باشپاناھ جايى» دېگەندەك ئۇسۇللار بىلەن ئۈمىد ئىشىكى دەپ شوئارلارنى كەڭ تەشۋىق قىلىپ، شەرقىي تۈركىستان دەرۋازىسىنى ئېچىۋېتىپ 20 مىليون ئاھالىنى يۆتكەپ چىقتى. پەقەت ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى نوپۇسى، ئېقىپ كەلگەن قاچقۇنلار بىر مىليونغا يېتىپ باردى. 1992 - يىلى 6 - ئايدا پىلانلىق ۋە مەخپىي ھالدا 6 مىليون ئاھالىنى كۆچۈرۈش ۋەزىپىسىنى ئاشكارا جاكارلىدى.

2 - چېگرا مۇداپىئە لىنىيىسى ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن كوممۇنىستلىرى دۆلەت مۇداپىئەسى ۋە ئىچكى قوزغىلاڭلارنى باستۇرۇش باھانىسى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندا تۆت خىل ئارمىيە تۈرى شەكىللەندۈردى. دۆلەت مۇداپىئە قىسىملىرى ئەڭ ئىستراتېگىيىلىك ۋە مەخپىي جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇلارنى مەركىزىي مۇداپىئە مىنىستىرلىكى ۋە ھەربىي كومىتېت بىۋاستە باشقۇرىدۇ. ئەسكىرى قىسىملارنى چوڭ ھەربىي رايون باشقۇرۇشىدا ۋە يەرلىك شۆبە ھەربىي رايونلار باشقۇرۇشىدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. پۈتۈن چېگرالارنى بويلاپ 15 نەچچە دىۋىزىيە (200 نەچچە پولك) ئىشلەپچىقىرىش ئارمىيىسى يېرى مۇنبەت، سۈيى مول قورشاۋغا ئەپلىك، سانائەتكە قولاي ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەرقايسى شەھەر ناھىيەلەردىكى ساقچى قىسىملار ۋە ئىدارە، زاۋۇت، يېزىلاردىكى خەلق ئەسكىرى قىسىملىرى جىددىي پەيتتە ھەرىكەتلىنىشكە تەييار قىلىپ ھازىرلانغان. بۇ قوراللىق ئىسكىلىكەن زېمىنى جەھەتتە خەلقى ئېنىق بولمىسىمۇ، ئەمما سانى جەھەتتە مۇتلەق مەخپىي بولۇپ، ھەربىي ئارقا سەپ تەمىنات ئورۇنلىرىنىڭ ئاشكارلىشىچە، 6 مىليوندىن ئاشىدىغانلىقى مۆلچەرلەنمەكتە. بۇ قىسىملارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ئۇرۇق - تۇغقانلىرى تېخىمۇ كۆپ، ئىسكىلىرى ئارقىلىق كۆچۈپ چىقىپ يەرلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە.

3 - يەرلىك خەلقلەرنى قىرغىن قىلىش، قوغلاش ۋاستىسى بىلەن مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

چىن ھۆكۈمىتى شەرقىي تۈركىستاندا «باندىتلارنى تازىلاش»، «زومىگەرلەرنى يوقىتىش»، «ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى باستۇرۇش»، «شەھەرلەرنى تارقاقلاشتۇرۇش»، «كېسەل مىكروبلىرى تارقىتىش»، «چەتئەلگە قېچىشقا قۇترىتىش» قاتارلىق سۈيىقەستلەر بىلەن ئۇيغۇر قاتارلىق خەلقلەرنى ئۆلتۈرۈپ ۋە يوقىتىپ، ئۇلارنى شەھەرلەردىن، يېزا - قىشلاقلاردىن قوغلىدى. 1949 - 1950 - يىللار چېگرانى ئېچىۋېتىش ۋە ئوچۇق پاسپورت بېرىپ 100 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالىنى زېمىنىدىن ئايرىۋەتتى. 1961 - يىلى پەقەت بىر ئايدىلا 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئاچلىقتىن ئۆلدى. 1962 - يىلى 100 مىڭدىن ئارتۇق كىشى چەتئەلگە قېچىپ كەتتى. 1970 - يىلى 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بىر كۈن ئىچىدىلا 74 ئادەم ئېتىپ تاشلاندى. شۇ يىلى 80 مىڭ ئادەم تۈرمىگە كىردى، يۇرتىدىن قوغلاندى. ئۇنىڭدىن باشقا، يېقىنقى يىللاردا كېسەل تارقىتىش، ئاتوم سىناق قىلىش، مۇھىت بۇلغىنىشىدىن ئايرىلىش ئۆزىدىن 100 مىڭلارچە ئادەمنى ئۆلتۈردى ياكى ماكانلىرىدىن ھەيدىۋېتىپ يوقىتىۋەتتى.

4 - پارچىلاپ باشقۇرۇش ئارقىلىق مىللىي نىسبەتنى بۇزۇش

بۇ ۋاستە، چىن ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تارىختىن بۇيان ئىشلىتىپ كەلگەن ئەڭ قەبىھ ۋاستىسى بولۇپ، كوممۇنىستلار بۇ ۋاستىدىن مىللىي تېررىتورىيە ئايرىشتا تولىمۇ ئۈنۈملۈك پايدىلاندى. چىن مىللىتى بارلىق شەھەر، ناھىيە بازارلىرىدىكى ئاھالىلىرىنى ۋە

(داۋامى 6 - بەتتە)

شېئىرىيەت سەھىپىسى

ئىككى شېئىر

سۇلتان ماخمۇت قەشقەرى

قايتىپ كېلىمەن

خوش! دېگەن چېغىمدا ساڭا ئانىجان،
كۆزۈمدىن سىرغىدى ئىككى تامچە ياش!
چۈلغىدى قەلبىمنى قارا گۇمان،
تاغلارنىڭ كەينىگە مۆككەندەك قۇياش!

ئامان بول ئوغلۇم! دەپ تارىم باغلىرى،
بىر مۇڭلۇق پەردەك تەلمۈرۈپ قالدى.
ئۈممۈدىم سەندە، دەپ تەڭرى تاغلىرى،
ماڭا قول ئۇزۇتۇپ تەلپۈنۈپ قالدى.

مەن دېدىم: -كۆڭلۈمنى بۇزما ئانىجان،
ھەرجايدا بولسامۇ پىكرىم سېنىڭدە.
ژۈرۈكۈم رىشتىسى ساڭا باغلانغان،
خىيالىم، ئەس يادىم، زىكرىم سېنىڭدە.

ئەل دېمەك يولىدا مەيلى ئۆلەمەن،
ھەر قاچان، ھەر يەردە پىدادۇر جېنىم!
يىغلىساڭ يىغلايمەن، كۈلسەڭ كۈلىمەن،
سەن مېنىڭ تومۇردا ئوقچۇغان قېنىم!

جۇش ئۇرار قەلبىمدە ئىستىقلال مارشى،
سېنى تاڭ نۇرىغا چۈمدۈرمەك ئۈچۈن.
قىلىمەن كۈرەش، جەڭ مەلئۇنغا قارشى،
شۇ غەمكىن يۈزۈڭنى كۈلدۈرمەك ئۈچۈن.

كۆڭلۈمنى ھېچ بۇزما بەربىر ئايرىلىش،
كېلىمەن تويۇڭغا قايتىپ بىر كۈنى!
ئۇچاغلار ئۈستىگە، پارلايدۇ قۇياش،
ۋە شائىر ئوغلۇڭنىڭ ياڭرايدۇ ئۈنى!

غايە يولىدا

بۇجاھاننىڭ قىسمىتىگە شۇنچە كۆپ ھەيرانمەن،
باشقىلار ھۆر، مىللىتىم مەھكۇم شۇڭا ۋەيرانمەن.

ۋەتىنىم چەكمەكتە پەرياد ئەژدىھانىڭ ئاغزىدا،
ئاھ پىغانى كۆككە ئاشقان مەن غېرىپ بىچارىمەن.

بىر نىجات يۇلتۇزى تاپماق مېنىڭ ئىستىكىم،
شۇ ئۈمىت، ئىستەك يولىدا يول مېڭىپ ئاۋارىمەن.

مەيلى شۇ يولدا كېزىپ ئۆلەمۇ يوقكى ئارمىنىم،
بىر يۇتۇم سۇ، دەپ چاكىلداپ دەشتى - چۆل، سەھرادىمەن.

بۇجاھاندا كۈچى بار بولا گېچمۇ يوللۇق ئىكەن،
ھەققە ھەقراكا مىلىغىدىن باغرى قان سەۋدايىمەن.

جان ئېلىم مەھرۇم بۈگۈن ئۆز ئەركىدىن - ھۆرلىگىدىن،
مەن ئۇنىڭ شەيداسىدا گويا كى بىر پەرۋانىمەن.

ھۆسنى گۈل، زىبا ئېلىم، جانانە يارىم ئىشقىدا،
يۈرىگى ئوت بولۇپ يالقۇنلىغان سەكپارىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ ئاق سۈتى ئالدىدا قەرزىم بېھساپ،
قىلىمەن چۇقۇم ئادا سۇلتان سۇتۇق ئەۋلادىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ دەردىگە ئىزدەپ داۋا ئالەم ئارا،
يەتتە ئىقلىمنى كېزىپ يۈرگەن جەسۇر سەييارىمەن.

كىم ئېلىمنىڭ ھۆرلىكىگە بولسا جاندىن خەيرىخاھ،
شۇ مېنىڭ دوستۇم - ئاغىنەم مەن ئۇنىڭ دىلدارىمەن.

بولمىدىم ھېچ نائۈمىد تاڭ ۋەسلىدىن ئۈمىت ئۈزۈپ،
چاقنىغان نۇرانە تاڭنىڭ ۋەسلىگە خۇشتارىمەن.

خەلقىمىزنىڭ غايىسىنى يەتتە ئىقلىمغا جاكا،
قىلغۇچى، ئانا ئېلىمنىڭ تەمبۇرى، دۇتتارىمەن.

مەن ئاتاپ تويدۇم جېنىمنى ئۆلكە ئىستىقلالىغا،
شۇ مۇقەددەس غايىنىڭ چارچىماس ئىزلىپارىمەن.

شۇم بۇلۇتلار باغرىنى يارماقتا كۆكتە زەر قۇياش،
قاپقارا تۈن ۋە جاھالەت ئىلكىدىن بىزارىمەن.

ۋەتىنىمنىڭ ھۆرلىگى مەن ئۈچۈن جاندىن ئەزىز،
مەيلى شۇ يولدا ئۆلۈم كەلسە ئاڭا تەييارىمەن.

تاغلار ساڭا ھۆرمەتتە

سېيتنىسا لوقمان (شەمشات)

تاغلار ساڭا ھۆرمەتتە بىلدۈرمەكتە ئېھتىرام،
باغلار مۇھەممەم ئالقىشلاپ ئاچتى چىمەندىن خۇشچىراي.
ئاقتى تارىم دولقۇنلاپ ئېيىتتى دىلىدىن ئاپىرىن،
ئالتۇن تارىخ بېتىدىن ئالغا چىقسەن چوڭقۇرجاي.

ئازات قىلىپ ئەرك ئۈچۈن چىققىنىڭدا ئاتلىنىپ،
تىترەپ كەتتى بەزگەكتەك ئىت خىتاينىڭ ژۈرىگى
يەر-ئاسماندىن ئوقنى ياغدۇرسىمۇ ياغۇزدەك،
جاسارىتىڭ ئالدىدا قالدى سانسىز ئۆلۈكى.

بوغقىندا خەلقىڭنى مۇدھىش زۇلۇم سىرتمىقى،
شۇ سىرتمىقنى ئۈزمەكچۈن ئورغۇتتىڭسەن قېنىڭنى،
ھۆر-ئازات بوپ جاھاندا ياشىماقچۇن ئىنساندەك،
مىللىتىڭنىڭ بەختچۈن پىدا قىلدىڭ جېنىڭنى.

ئانىلار ھەم بوۋاقلار قىلىنغاندا قەتلىئام،
جاھان ئەھلى خىتايغا ئاتتى لەنەت تېشىنى.
شۇ ۋەھشىلىك دىللاردا قوزغىغاچقا ئىنتىقام،
شۇ فاشىستلار ئاقىۋەت يەيدۇ جەزمەن بېشىنى.

چېچقۇتەر بىر تال تاش مىسلى ياردۇ تونتا ياڭاقنى،
تامچە زەھەر تېتىغاي قانچىلاپ داش قازانغا.
ھەقنى سۆيگەن مەرتلىگىڭ سۆيۈندۈرگەچ خەلقىڭنى
ئايلاندى گۈل ھاياتىڭ مەڭگۈ ئۆچمەس چولپانغا.
ئەي سۆيۈملۈك غازىلار، ھەم قەھرىمان شەھىدلەر!،
سىلەر ياققان ئۆچمەس ئوت ئايلانغۇسى يالقۇنغا.
تامچى قانىدىن تۇغۇلدى سانسىز ئەۋلادۋارىس بولۇپ،
يالماۋۇزچىن تەختىنى غەرق قىلماي تاشقىندا.

ئەجداد روھى كۆلەكتە شۇ ئۇلۇغۋار ئىسيانىدىن،
ھەرگىيا-تاش غەزەپتىن كەلدى ئەنە لەرزىگە.
قەد كۆتىرىپ ئازاتلىق ھەم ئادالەت ئاخىرى،
ھەقىقەتنىڭ سۇلتانى چىققاي جەزمەن تەختىگە.

بىلىملىك ئاشمانىڭ ئاچچىقى تاتلىقۇ، بىلىمسىز ئاشماندىن پىشتۇ!

گېزىت ئىدارە ھەيئىتىدىكىلەر:
گېزىتنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە باش مەسلىھەتچىسى:
ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن
گېزىت مەسئۇلى: ئارسلان ئالپتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىر: مۇھەممەت ئىمىن ھەزرەت
باش تەھرىر: پەرھات يۇرۇڭقاش
مۇئاۋىن باش تەھرىر: شاخەلىل بوزقۇرت
تەھرىر: ئابلىز يالقۇنتاغ
گېزىتىمىز ئادرېسى: Yenikapı N. Kemal Cd. Yalı Mh. No. 79/2 Aksaray – İSTANBUL
تېلېفون: Tel : (0212) 586 07 51
فاكس: 529 58 67 - 68

ئۇيغۇر كىتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ۋەتەن سىرتىدىكى مۇجادىلىلەردىن كۆرۈنۈشلەر

بۈيۈك بىرلىك

ئۇلۇغ مۇجاھىد، شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى
ئەيسا يۈسۈپ ئالپتېكىن خەلقئارا يىغىندا سۆز قىلماقتا

موسكۋادا خىتايغا قارشى نامايىش

تۈركىيەدىكى شەرقىي تۈركىستانلىقلار خىتاي
بايرىقىنى ۋە دېڭ شياۋپىڭنىڭ مودا ھەيكىلىنى
غەزەپ بىلەن كۆيدۈرمەكتە

ئامېرىكا ۋە ئاۋۇستىرالىيىدە خىتايغا قارشى نامايىش

«تىبەت - شەرقىي تۈركىستان - ئىچكى موڭغولىيە
خەلقلىرى بىرلەشمە كومىتېتى» ۋەكىللىرى بىرگە